

Jonas Lie

«Et Hvaljag» og «Finmarksvidden»

Tekstkritisk og kommentert utgave ved Petter Aaslestad

Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no
Oslo 2021

Jonas Lie: «*Et Hvaljag*» og «*Finmarksvidden*». Tekstkritisk utgave ved Petter Aaslestad. Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no, Oslo 2021

Tekstene er transkribert fra *Juleroser* (1891) og *Norge i det nittende Aarhundrede* (1900).

Utgivelsen er fagfelleverdert.

ISBN: 978-82-8319-600-9 (digital, bokselskap.no), 978-82-8319-601-6 (epub), 978-82-8319-602-3 (mobi)

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

Forord

Det norske språk- og litteraturselskap (NSL) har gleden av å presentere to mindre tekster av Jonas Lie i sin serie med elektroniske, tekstkritiske utgaver av eldre litteratur. Det dreier seg om korttekstene «Et Hvaljag (Hvalfangsten utenfor Finmarkskysten)», som følger jakten på en bestemt hval og dens kamp for livet, og «Finmarksvidden. Et Præludium», en skildring av særlig samenes karaktertrekk og levevis, men også av andre folkeslag som lever oppunder polarsirkelen, som kvener og russere.

I sin doktoravhandling *Dømt til kunst* fra 1992 tar Petter Aaslestad for seg Jonas Lies sene forfatterskap. Han har derved de beste forutsetninger for presentere disse to tekstene. I sin instruktive innledning gir han grundig rede for tilblivelsesprosesser, Lies tanker om hensikten med dem, resepsjonen av dem, i tillegg til interessante analyser av stil og struktur i disse tankevekkende, men nå halvglemte skildringene. Ikke minst givende er Aaslestads diskusjon av Lies balansegang mellom eventyr og sakprosa, og av hans forhold til myter.

«Et Hvaljag» er gjengitt etter den noe utvidete andreutgaven, publisert i *Juleroser* i 1891, mens alle senere trykte utgaver har benyttet seg av førsteutgaven fra 1889, trykt i *Af Dagens Krønike*. «Finmarksvidden» er gjengitt etter førsteutgaven i antologien *Norge i det nittende Aarhundrede* fra 1900, redigert av Nordahl Rolfsen og Erik Werenskiold. Alle senere trykte utgaver av «Finmarksvidden» følger denne.

Anne Zimmermann har stått for transkripsjon og kollasjoningering av tekstene, og Ellen Nessheim Wiger har hatt ansvar for tekstkoding og publisering.

Oslo i mars 2021
Jorunn Hareide

Norge i det nittende Aarhundrede og Jonas Lies bidrag

Storverket *Norge i det nittende Aarhundrede* utkom heftevis i årene 1898 til 1902, og ble deretter samlet i ett verk, datert «Centraltrykkeriet Kristiania 1900», med undertittelen «Tekst og Billeder af norske Forfattere og Kunstnere».

En lang liste av prominente navn stod som utgivere, blant andre: W.C. Brøgger, Moltke Moe, Bredo Morgenstjerne, Gerhard Munthe, Fridtjof Nansen, Eiliv Petersen, Nordahl Rolfsen, J. E. Sars, Gustav Storm og Erik Werenskiold.^{[11](#)}

Forarbeidene til *Norge i det nittende Aarhundrede* fant sted over et langt tidsrom. I brevvekslingene mellom redaktørene og potensielle bidragsytere fra midten av 1890-årene, støter man på en rekke betraktninger om betydningen av et slikt arbeid. Jonas Lie var av dem som meget motstrebende ble dratt med inn i verket. I det følgende skal jeg i detalj følge tilblivelsen av *Norge i det nittende Aarhundrede* og Jonas Lies innvendinger mot verket. Lie ble til slutt representert med «Finmarksvidden. Et Præludium». Da hadde teksten vært i omløp blant ulike redaksjoner i en tiårsperiode, uten å komme på trykk. I kommentarene til dette «preludium» vil jeg særlig vektlegge Lies karakteristiske stil og hans bruk av fakta. Forfatteren selv hadde foretrukket å bidra med en tekst om hvalfangst. Det er bakgrunnen for at både «Finmarksvidden. Et Præludium» og «Et Hvaljag» er med i denne tekstkritiske utgaven.

Struktur

Norge i det nittende Aarhundrede forelå samlet i to ulike versjoner:

[F]or det første som praktutgave i ett bind, i formatet imperial folio og med pergament dekorert i flere farger for hånd. For det andre kom det en standardutgave i to bind i rødt skinn og med løve på ryggen, den også. De to standardbindene veier til sammen 9,6 kilo. Papiret er av en kvalitet man sjelden finner maken til i våre dager. (Johnsen 2003, s. 269)

Sluttproduktet i dets ytre form – også den nesten ti kilo tunge standardutgaven – er fremdeles et bokstavelig talt kolossalt praktverk.

Børre Johnsen tillegger verket en tydelig overordnet struktur: «Hoveddelene behandler Norges geologi og geografi, historie, vitenskap, kunst, litteratur, landsdelenes natur og folkeliv, næringsveier, storbyer, samferdsel, idrett og jakt – i nevnte rekkefølge» (Johnsen 2003, s. 270).¹²

«Verket, som med sine mange illustrasjoner må ha blitt oppfattet som svært moderne, utstråler en nasjonal fremtidstro uten like», hevder Bodil Stenseth (1998, s. 555f).¹³ Moderniteten til tross; kjønnsbalansering av forfatterstemmer var ikke et anliggende for redaksjonen: Verket består av cirka 80 artikler, men bortsett fra Hulda Garborg og Kitty Kielland er alle forfatterne menn. Dette gikk ikke upåaktet hen i *Nylænde. Tidsskrift for kvindernes sag* (15. juni 1900, nr. 12). Nummeret åpner med en panegyrisk ingress, men ironien ligger latent: «Norge i det nittende aarhundrede. Ordene klinger i øret og blir igjen i sindet. Norge i det nittende aarhundrede! Vort fædreland i det aarhundrede, som er blevet kaldt kvindernes.» Opptakten bereder grunnen for harselering og kritikk:

Der udkommer et skrift, som heder Norge i det nittende aarhundrede, *et nationalverk* kalder det sig. Der har været arbeidet paa det i aarevis under medvirkning af alt det, som kyndighed er – har vi længe hørt om gennem pressen. [...]

Det første vi ser er, at «Norge i det nittende Aarhundrede» udgives af 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 mænd – punktum. [...] [T]rods pressens hidtil enstemmige ros – saa tillader vi os at tro, at nationalverket ikke vil løse den opgave, den har betegnet som sin. (s. 177ff)

Denne for oss i dag så iøynefallende eksklusjon av kvinnestemmer ble ikke ytterligere kommentert i samtiden.

Bidragene om «vitenskap, litteratur og kunst» er samlet i én, felles bolk. Det er verdt å merke seg at da den nykonstituerte norske Forfatterforening avholdt valg den 7. juni 1894, så var det til *to* ulike seksjoner: Arne Garborg ble formann for den *skjønnlitterære* seksjon. Til formann for den *faglitterære* seksjon ble valgt professor Gustav Storm. Noe senere samles styrene for de to seksjonene til fellesmøte: «Til formand i Norsk forfatterforenings samlede styrelse valgtes enstemmig professor Gustav Storm» («Protokoll for Den norske Forfatterforening», NB Ms.fol 4689 A:1:C, s. 3).

Historieprofessor J. E. Sars – en av de mest aktive av utgiverne av *Norge i det nittende Aarhundrede* – stod oppført som medlem av den *skjønnlitterære* seksjon (s. 8). Diktere og professorer fant uanstrengt sammen i foreningen. Og, som vi skal se: Mange av disse var i fellesskap i gang med arbeidet med *Norge i det nittende Aarhundrede* allerede da foreningen ble stiftet, seks år før den endelige utgivelsen. Av de 12 utgivere av *Norge i det nittende Aarhundrede* gjenfinner vi i de to styrene i Forfatterforeningen hele fem av dem: W. C. Brøgger, Moltke Moe, A. N. Kiær, Nordahl Rolfsen og Gustav Storm, hvorav tre var professorer: Storm i historie; Moe i folkemål og Brøgger i geologi.

I annet binds første hoveddel, «Natur og folkeliv», er hovedvekten av forfatterne *skjønnlitterære*. Østerdalen beskrives av Jacob B. Bull; Setesdal av Hans E. Kinck; Hardanger av Jens Tvedt osv. Delen om Finnmark skiller seg ut hva volum angår. Jonas Lies «Finmarksvidden. Et Præludium» etterfølges av tre bidrag med større vitenskapelige pretensjoner: Professor Yngvar Nielsen skriver om «Lapperne»; deretter følger «Fra Østfinmarkens natur og folkeliv» av sogneprest Lützow Holm og «Vestfinmarken» av skoginspektør Axel Hagemann. Som vi skal se, fungerer Lie-teksten nettopp som et *preludium* som tar opp i seg deler av datidens mer eller mindre segmenterte allmennkunnskap, samtidig som den litterære skrivemåten utfolder seg på en måte som de andre *skjønnlitterære* forfatterne er mer tilbakeholdne med.

Intensjoner

Allerede i april 1894 hadde redaksjonskomiteen til det fremtidige storverket søkt Stortinget om femti tusen kroner, som statsgaranti til utgivelsen. Søknaden ble avslått, om enn budsjettkomiteen hadde gått inn for den: «'Jeg blev så glad for Deres patriotiske tanke,' skrev stortingsrepresentant [Carl] Berner til Brøgger» (Hestmark 1998, s. 709). Patriotismen er da heller ikke vanskelig å få øye på i søknaden, om den enn tar utgangspunkt i en parallell til et av våre naboland:

I løbet af 1893 udkom i Finland et nationalverk, som ogsaa her i landet har vakt opmerksomhed: 'Finland i 19de seklet, framstaldt i ord och bild af finska skriftställare og konstnärer'. Verket [...] indeholder skildringer af land og folk, politisk oversigt, oversigt over statshusholdning, undervisningsvæsen, den videnskabelige litteratur, skjønnlitteraturen og den finske kunst. («Fra Budgetkomiteen. Ang. Udgivelse af et Værk over Norge», Stortinget 1894, Dokument 118)

I søknaden understrekes det at planen om et lignende verk om Norge har oppstått hos enkeltmedlemmer i redaksjonskomiteen langt tidligere enn det foreliggende finske verket, men man finner at opplysninger om det finske verket danner «et passende utgangspunkt for det andragende, vi herigjennem tillader os at indsende til det norske storting». (sst.)

Komiteen legger stor vekt på at bidragene må ha den ypperste kvalitet; skildringene må «motta preg etter sine forfatterindividualiteter». Man må søke etter førsterangs krefter og honoraret må følgelig være rikelig: «[...] «fordi artiklerne maa baseres baade paa kundskab og forfattereve; fremstillingen maa baade være stofmættet og gjennemsiktig, videnskabelig begrunnet og populær». (sst.)

Det fremkommer i søknaden at boken skal ha to overordnede mål. Det ene er til innvortes bruk: «[...] for os nordmænd tør det ikke være uden betydning at se i samlet overblik, hvad der er nationens fælleseie, hvad der konstituerer og sammenbinder det norske folk» (sst.). Allerede den overdådighet som til slutt preget boken i det ytre, er en illustrasjon på denne stolte, indremedisinske intensjonen.

Størst vekt legger redaksjonskomiteen likevel på den andre grunnleggende beveggrunnen for arbeidet, og som det pedagogiske Finland-eksemplet la grunnlaget for: det å gjøre nasjonen gjeldende i Europa: «Det er vistnok ikke for meget sagt, at udlandets begreber om Norge som selvstændig stat, om vore institutioner, om litteratur, kunst, kort om alt det, som det eventuelle aktuelle verk vil indeholde, er i høj grad svævende og uklare» (sst).

Boken skal altså både bidra til den indre nasjonsbygging og den skal gjøre «utlandet» klar over hvor langt Norge har kommet som nasjon.

Redaksjonskomiteen fortsatte å arbeide videre med bokprosjektet, trass i Stortingets avslag: I Dagbladet 28. mars 1897 finner man en liten notis som forteller både om *andragende* til Stortinget i april 1894, og at det nå på ny foregår forhandlinger med private forlag – uten at Stortinget er involvert.

Intermezzo: Norge i det nittende Aarhundrede som palimpsest

Det finnes en parallell historie om å fremme Norge i verden gjennom et bokprosjekt med bidrag fra ledende forfattere og billedkunstnere: I København arbeidet kunsthandler og forlegger Johan Christoffer Stochholm med et svært ambisiøst prosjekt. Arbeidet ble påbegynt i 1890 og endelig skrinlagt i april 1894. Jonas Lie var involvert fra starten av. I et brev til ekteparet Werenskiold i 1890 uttrykker han stor entusiasme for Stochholms arbeid. Og i dette brevet finner vi de første spor av «Finmarksvidden»:

Jeg har skrevet og sendt Nordlandsskitsen, hvormed Hr. Stochholm lader til at være meget tilfreds. *Det kunde kanske bli et godt værk naar dere Malere tok jer ordentlig af Illustrationerne* (brev fra Jonas Lie til Erik og Sophie Werenskiold 21/12 1890, Lie 2009, nr. 1319, s. 1161, uth. her)ⁿ⁴

Noen dager senere i brev til den etter sigende så fornøyde J. C. Stochholm (brev 30/12 1890, Lie 2009, nr. 1325, s. 1164) takker Lie for honoraret: 400 kroner, noe som motsvarer anselige 30 000 i dagens pengeverdi. Lie antyder at han også kan levere et stykke om nordlandsdikteren Petter Dass, og kanskje sågar noe fra skogdistriktene i Solør.

Langt fra alle var like velvillige. Henrik Ibsen takket høflig nei.ⁿ⁵ Det samme gjorde Alexander Kielland.ⁿ⁶ Theodor Kittelsen reagerte i utgangspunktet positivt, men etter en del frem og tilbake trakk han seg ut av prosjektet, sannsynligvis på grunn av honorarets for ham beskjedne størrelse. Stochholm gav ikke opp, og nevnte en rekke av Kittelsens kolleger som ikke hadde unnslått seg:

Da alle andre betydelige norske Kunstnere, som jeg har henvendt mig til, beredvilligt have lovet deres medvirken, som Werenskiold, Sinding, Thaulow og Eilif Petersen med fl., vilde jeg meget beklage, hvis De maatte fastholde Deres bestemmelse, om ikke at ville deltage (brev fra J. C. Stochholm Theodor Kittelsen 3/11 1890, NB Brevs. 16).

Vi kjenner ikke nærmere til disse sentrale billedkunstnernes kommunikasjon med kunsthandler Stochholm. Etter Ibsens avslag i 1892 finnes heller ingen ytterligere korrespondanse med potensielle bidragsyttere. I et oppsiktsvekkende brev til Nordahl Rolfsen, som altså er den fremtidige redaktøren av *Norge i det nittende Aarhundrede*, meddeler Stochholm i april 1894 at han gir opp prosjektet:

I Tilslutning til vor Samtale i Onsdags tillader jeg mig at sende Dem nedenstaaende Linier.

Som jeg tidligere har meddelt Dem, har jeg allerede for flere Aar siden (i 1890) paabegyndt Forberedelserne til et større Pragtværk omhandlende Norges Natur og Folkeliv og har til dette samlet et betydeligt Materiale af Billedstof, ligesom jeg fra de mest ansete norske Forfattere har erholdt Løfte om Bidrag til Værket og fra Hr. Jonas Lie allerede modtaget en fortrinligt skrevet Indledning til Værkets første afsnit: Nordlændene.

Det er min Overbevisning, at et saadant Værk ikke alene i Skandinavien men ogsaa i Tyskland, England og Frankrig vil blive modtaget med den største Interesse, da Norge og alt hvad der vedrører Norge for Øieblikket har en overordentlig Aktualitet. – Landet selv paa Grund af dets enestaaende Naturskjønhed og Folket ved den Glands som Norges berømte Forfattere har forstaaet at sprede over det (brev fra J. C. Stochholm til Nordahl Rolfsen 6/4 1894, NB Brevs. 76).

Vi vet at lovnaden om bidrag fra en rekke norske forfattere var å ta hardt i: Kielland hadde stilt seg avvisende i 1890, Ibsen i 1892, mens altså Lie hadde sendt sitt bidrag høsten 1890 og endatil lovet flere bidrag ved behov. Ellers kjenner vi igjen i Stochholms utlegning presis de samme argumentene som redaksjonskomiteen bruker i sin søknad til Stortinget bare noen uker senere i april 1894.

Stochholm skriver videre at han egentlig alltid har ment at verket burde utgis i Norge, men da ingen norsk forlegger «af sig selv syntes at vilde fremkomme med et saadant Foretagende» bestemte han seg for selv å begynne på en utgivelse. Han er nå – etter samtalen med Rolfsen noen dager før – blitt kjent med forestående planer om et slikt Norgesverk blant forfattere og vitenskapsfolk i Norge. Han meddeler derfor at han vil tre tilbake – men ikke helt:

[D]a det jo ubestrideligt er mig, som fra først af har faaet Ideen til et saadant Foretagende, og da jeg vedblivende nærer stor Interesse for Sagen, vilde jeg sætte megen Pris paa om det lod sig ordne saaledes, at jeg paa en eller anden Maade ble knyttet til Værkets Utgivelse, f. Expl. som Kommissionær for Distributionen i Danmark og muligt som Leder af det ved Værket forefaldende Reproduktionsarbeide. (sst., uth. her)

Kunsthändler Stochholm hadde høy kompetanse på reproduksjonsmåter av billedmateriale, og han gir et par år senere ut en bok om fotografiteknikk. Men redaksjonen benyttet seg ikke av hans tilbud om å bidra. Vi må konkludere med at redaksjonskomiteen *stjeler* hans prosjektidé, *skviser* ham ut av prosjektet og forholder seg *tause* om ham i all fremtid.

Begrepet *palimpsest* – fra kapitteloverskriften – betyr i følge ordboken at «en tidligere skrift er blitt utslettet (avskrapet, avvasket) for at det samme skrivemateriale kan bli brukt på ny». Begrepet er en treffende metafor for hvordan redaksjonskomiteen tok seg til rette overfor kunsthändler Stochholm og hans arbeid.

Tilblivelsesprosessen

Etter hvert utover i perioden 1887–1900 reklameres det stadig heftigere for *Norge i det nittende Aarhundrede* i nær sagt enhver avis. Det funderes mye på hvem som blir de mulige bidragsyterne, blant annet i *Kringsjaa* (1900, vol. XV, s. 638f.), der man har hørt forlydende om at både Magdalene Thoresen og Bjørnstjerne Bjørnson skal gi bidrag, til like med Bernt Lie som forventes å skrive om «Byliv nordpå». Dette viser seg å være intet annet enn avisspekulasjoner. I et brev til Bjørnstjerne Bjørnson så sent som i januar 1900 forsøker redaktør Ernst Sars å overbevise Bjørnson om at et bidrag fra ham ikke trenger å være mer enn ristet ut av ermet, og at *dead-lines* ikke måtte bekymre ham:

Du mindes, at Du har lovet til «Norge» [...] et Stykke af dine «Nordmænd» –; Skildringer af en Række norske Typer. Jeg hører af Hovedredaktøren, Nordahl Rolfsen, at dit Stykke kan uden Vanskelighed faa Plads hvorsomhelst i Værket, altsaa ogsaa i dets Slutning. Det haster forsaavidt ikke med Udarbejdelsen; Du faar Respit^{ki} ialfald til Udgangen af indeværende Aar (brev fra J. E. Sars til Bjørnstjerne Bjørnson 15/1 1900, Sars 1957, nr. 140, s. 212).

Verken lovnaden om godt med tid eller plassering i verket etter eget forgodtbefinnende var tilstrekkelig. I Bjørnsons brevsamling finner man intet svar på anmodningen. Og verken han, Thoresen eller Bernt Lie er representert i sluttproduktet.

Det lar seg neppe gjøre å skaffe oversikt over alle de intellektuelle størrelser som ble forsøkt dratt inn i verket, men et brev fra Sars til Christen Collin gir et innblikk i de overtalelsesstrategier som var i omløp:

Saavidt jeg kan skjønne, har det aldeles ingen Hast med Deres Art. til Norge i det 19de Aarh. Moltke Moe og jeg skal skrive en Art. sammen om det norske Nationallynne – M. M. er for Tiden syg og det skal ha lange Udsigter med at han igjen blir fuldt arbeidsdygtig; uden ham kan jeg ikke røre mig (brev fra J. E. Sars til Christen Collin 4/3 1899, Sars 1957, nr. 134, s. 208).

Det beroligende i at det slett ikke haster, og at «også jeg er sent ute» hadde ikke den intenderte effekt; heller ikke den ellers så sentrale Christen Collin er med i verket. Med tanke på den stramme oppbygging av sluttproduktet er det fascinerende å se hvor hasardiøst innsamlingen av materialet foregikk. Det planlagte verket hadde på det tidspunktet da Bjørnson og Collin ble kontaktet, allerede i lang tid blitt markedsført gjennom utallige avisannonser. Det må ha bygget seg opp en betydelig fallhøyde i offentlighetens bevissthet. Det ser ikke ut til å ha plaget redaksjonen. Disse menn som så selvsikkert mente seg å kunne gjengi Norge i det nittende århundret, hadde – i egne øyne – nok av potensielt

stofftilfang og ditto medarbeidere.

Jonas Lies kunstneriske, fagpolitiske og geopolitiske innvendinger

Også Jonas Lie utsettes for en tilsvarende overtalelsesstrategi som den Bjørnson og Collin ble møtt med, denne gang med Fridtjof Nansen som avsender:

Bare et par linjer for at bede så bønlig om at De ikke må si nei til Rolfsens anmodning om at få Dem med på «Norge i det 19de århundrede». Jeg tror bogen kan bli af stor betydning for vort nationale stræv, for at styrke nationalfølelsen indadtil og vinde sympati udadtil for vor selvstændighedskamp.

For at dette kan opnås må imidlertid bogen være god, vi må samle alle vore bedste kræfter. De forstår da selv, vi umulig kan undvære Dem, og jeg har den tro at De også vil se på det som en fædrelandssag.

Min hustru og jeg sender hjertelige hilsen til Dem og Deres frue (brev fra Fridtjof Nansen til Jonas Lie 10/5 1897, Nansen 1961, nr. 235, s. 21).

Nansen understreker overfor Lie eksplisitt det doble formålet som redaksjonskomiteen hadde løftet frem for Stortinget: Verket skal fremme intern nasjonalfølelse *og* samtidig vekke ekstern sympati for «selvstendighetskampen». I tillegg går Nansen ikke av veien for å utøve press på nasjonens vegne, gjennom utilslørt smiger.

Nansens insisterende henvendelse fører ikke frem. En uke senere fra Paris skriver Lie tilbake til Nansen. Etter en del høflighetsfraser innledningsvis av typen: «For det saa smukke og vellykkede Portræt en varm Tak baade fra min Hustru og mig»,ⁿ⁷ følger avslaget:

Ja, – saalangt er alt godt, kjære Fridthjof Nansen. Men, naar jeg nu maa sige *Dem*, at det er mig umuligt, at være Bidragsyder til det paatænkte Værk, saa er det, fordi det *er* mig umuligt. Jeg staar foran to Arbeider, der vil ta al min Tanke og alle mine Kræfter og er lige saa langt fra at kunde røre Sindet ind i noget andet, som om De blev anmodet om en Skitur til Nordmarken, mens De var oppe ved Nordpolen (brev fra Jonas Lie til Fridthjof Nansen 18/5 1897, Lie 2009, nr. 1671, s. 1419).

Dette er det personlige motargumentet Jonas Lie bruker flere ganger, i ulike variasjoner: Han er opptatt med større ting og må ikke la seg distrahere.ⁿ⁸

Også en prinsipiell *fagpolitisk* holdning bidrar til Jonas Lies uvillighet. I flere av sine brev uttrykker

han irritasjon over alle de «julehefter» av ymse slag som man føler seg presset til å gi bidrag til. Til sin danske forlegger, Jacob Hegel skriver Lie noen måneder etter brevutvekslingen med Nansen:

Sagen er, at jeg fortiden staar i et [sic] ganske alvorlig Polemik, netop angaaende dette Bidragsydervæsen og derved just nu i noksaa tendre og ømfindlige Forhold til endogsaa nære Venner. Som De nok vil erindre, kjære Hr. Hegel, bad De mig for et Par Aar siden gjøre mit for at sætte en Stopper for Bidragsvæsenet til alle disse Jule- og andre Skrifter. Og saa har jeg gjort (brev fra Jonas Lie til Jacob Hegel 28/9 1897, Lie 2009, nr. 1682, s. 1428).

Han refererer blant annet til at Arne Garborg skal ta honorarproblematikken opp i Forfatterforeningen. Så fortsetter Lie med den for ham dagsaktuelle sak, ispedd en syrlig kommentar om Nansen-portrettet som var sendt ham bare en uke etter at de to hadde truffet hverandre for første gang i Paris:

Og nu i Sommer har jeg igjen været under Pres hjemmefra for allehaande. [...] Jeg er netop varm fra det allersidste og ømfindligste – en Længde af Skrivelser fra Redaktionen af Et «Norge» – i Werenskiolds, Munthes, Nordahl Rolfsens, Professor Munthe af Morgenstjerne og fleres Navn – og med Paaberaabelse af min Fædrelandskjærlighed etc, «da Foretagendet ellers ikke kunde blive af». Og tilsidst et brev med Anførelse af alle Grunde og Portræt fra Frithjof Nansen. (sst.)

Lie beklager seg både over å bli presset til å utvise fedrelandskjærlighet og over å bli forstyrret i arbeidet. Minst like viktig er det at Jonas Lies geopolitiske tenkning gikk i andre retninger enn det redaktørene forventet.¹⁹ Overfor Arne Garborg reiser Lie noen prinsipielle, *politiske* motargumenter mot det planlagte nasjonalverk:

En idé, vi har, er saaledes at Udlandet er «tungnemt» og «ikke forstaar», – [...] Jo, de forstaar! Og vi vilde nok ganske stærkt forbauses, om vi fik se, hvorledes vi – fra vi kom paa det politiske Tapet, – er blet undersøgte og belyste og oploddede og studerede fra de forskjelligste Sider i Indberetninger til Kabinetternes Archiver fra allehaande med det Hverv betrode. Naar England ikke vil vige fra Sverig-Norges «strategiske Enhed», saa er det ikke, fordi det ikke *forstaar*, men kort og ilde, fordi det anser sin *Interesse* at kræve den Statsordning for os – af mange særlige Grunde (brev fra Jonas Lie til Arne Garborg 21/1 1899, Lie 2009, nr. 1769, s. 1485, uth. av forf.).

Jonas Lie avviser fullstendig at «utlandet» ikke er tilstrekkelig opplyst. Forholdet mellom Norge og Sverige vurderes av stormaktene primært ut fra stormaktenes egeninteresser. Noe opplysningsprosjekt vil således være fányttet.

I samme brev til Garborg anfører Lie også et *kunstnerisk* argument:

Kun vilde jeg, at man for Forfatternes Vedkommende heller opsøgte deres ypperste *alt frembragte* Sager end lagde an paa netop ny Artikler, der vel ikke alle kan forudsættes at være af deres bedste Gnist. (sst.)

Hvis det nå er slik at det skal lages et nasjonalt praktverk, så må forfatterne bidra med det ypperste av hva de har frembrakt til nå. Omtrent den samme betenkningen fremfører Lie også til en av hovedredaktørene, Bredo von Munthe af Morgenstjerne et halvt år senere:

Foruden min Beslutning: ikke at stykke mig ud i Smaabidrag, – hvad der altid koster mig en saa unaturlig Tid og Kraft – havde jeg ogsaa lige overfor Værket «Norge» en Hovedbetænkelighed. Efter min Opfatning maatte det til et saadant Værk, [...] helst opsøges det genialeste og bedste, som *var* skrevet i vor Literatur [...]. [I] Bidrag, der udskrives for Tilfældet, kan «Lykketerningen» ikke netop ventes at rulle over Bordet med alle Seksere op for hvert Tilfælde (brev fra Jonas Lie til Bredo von Munthe af Morgenstjerne 16/6 1899, Lie 2009, nr. 1785, s. 1502).

Vi gjenkjenner fortvilelsen over å få sin arbeidstid oppstykket i småtterier. I tillegg gjentas også argumentet om at verket *Norge i det nittende Aarhundrede* må stille til skue det beste som forfatterne har frembrakt, og ikke la det henfalle til leilighetsdiktning. Men brevet tar plutselig en overraskende vending:

Imidlertid, eftersom Sagen foreligger, og efter Deres Brev, vil jeg prøve at skaffe noget, – siden jeg ser, der kan ventes med Bidraget. Før jeg er ferdig med mit nærværende Arbeide, – hvad jeg ikke tør paaregne før *under Jul*, – vil det nemlig være mig umulig at tænke paa noget andet.[...] (sst, uth. av forf.)¹¹⁰

Det er ikke mulig å se noen umiddelbar grunn til hvorfor Jonas Lie nå endrer holdning til egen deltagelse. Han kan ha følt at det vedvarende presset ble for stort. Ved å markere velvillighet holder han seg inne med gode venner. Han har presentert en plausibel tankegang om at en skjønnlitterær forfatter må være representert med tilnærmedesvis det beste han har prestert. Denne tanken lar han bli hengende i luften, vel vitende om at den bryter med redaksjonens intensjon.

«Et Hvaljag» – Mellom eventyr og sakprosa

Hvilket bidrag skulle så Jonas Lie la seg representere med? Til Bredo von Munthe av Morgenstjerne skriver han:

Da jeg lovede Bidrag, tænkte jeg [...] paa to Stykker, som jeg hver i sin Retning sætter adskillig pris paa. Det ene er betitlet «Hvalfisken». *Kraftigere og mere karakteristisk end denne, om man vil, psycho-fysiologiske Skildring af det saarede vældige Dyr's Dødskamp, medens det render gjennem alle Have med den betændte Harpun og den afslidte Harpunsnor i Livet – kan min Pen ikke male.* Med en liden Bearbejdelse og et og andet Penselsstrøg endnu, vilde det være det Stykke norsk Havliv, jeg helst vilde være repræsenteret ved. Det kom i sin Tid for en ti Aar siden omtrent ind paa en aldeles uheldig Plads, nemlig i Bojesens danske «Juleroser» (brev fra Jonas Lie til Bredo von Munthe av Morgenstjerne 10/1 1900, Lie 2009, nr. 1802, s. 1513f, uth. her).

Noe kraftigere kan altså hans «Pen ikke male» (dog kanskje med et par ekstra penselstrøk). Han låner sin metaforikk fra billedkunsten, kanskje fordi han i mange sammenhenger, blant annet av Arne Garborg, hadde blitt karakterisert som «en seende», et bilde som hadde festnet seg i den litterære offentligheten. Det er påfallende at det er denne delvis fantastiske tekst som Jonas Lie på dette tidspunkt rangerer høyest i sin produksjon.ⁿ¹¹

En annen eiendommelighet ved brevet til Morgenstjerne er referansen til *Juleroser*. Det stemmer at «Et Hvaljag» hadde stått på trykk i *Juleroser. Nordisk Juleblad*, i 1891, med undertittel «Hvalfangsten udenfor Finmarkskysten». Lie unnlater imidlertid å nevne at «Et Hvaljag» også i 1889 hadde vært offentliggjort, i *Af Dagens Krønike. Maanedskrift for litteratur, kunst og politik*, (juli 1889, s. 488–494), et lite tidsskrift utgitt av Peter Nansen.

Når man sammenholder de to versjonene, oppdager man en vesensforskjell. Teksten i *Juleroser* er utstyrt med en innledning som mangler i den forutgående versjonen hos Nansen. Også undertittelen «Hvalfangst udenfor Finmarkskysten» er ny. I *Juleroser* gis det først en beskrivelse av finnhvalen. Teksten fortsetter så med Sven Foyns oppfinnelse av «den eksploderende Granat-Harpun, der udskydes med Kanon». Etter de saklige, første avsnittene følger en spekulativ betraktning om hvalens utvikling. Deretter fortsetter teksten *in medias res*: «Om bord i Hvalfangeren larmede Ovnsdøren».

Det er med denne siste siterte setning versjonen i *Af Dagens Krønike* tar til. Og det er denne versjonen som brukes i Lies samlede verker fra 1903, og ved senere utgivelser.ⁿ¹² De to tekstene i det videre er identiske.

I *Julerosers* «Hvaljag» finner vi en sømløs overgang fra sakprosa til scenisk fremstilt

spenningssituasjon og videre til fantastisk diktning om hvalens beveggrunner. Faktabaserte beskrivelser med vekt på teknologiske fremskritt som blandes med dikteriske, eventyrlige spekulasjoner er i seg selv et godt bilde på den tette forbindelsen mellom kunst og vitenskap som redaksjonen av *Norge i det nittende Aarhundrede* etterstrebet. *Julerosers* «Hvaljag» ville således ha vært et ideelt bidrag til *Norge i det nittende Aarhundrede*, men ble altså vraket. Versjonen fra *Juleroser* presenteres her for første gang siden 1891 – *post festum* – i en tekstkritisk utgave.

En tekst på avveie

«Et Hvaljag» ble altså ikke foretrukket. Vi må anta at redaksjonen holdt fast på den opprinnelige ideen om at alt som kom med måtte være nyskrevet. I sitt brev til Morgenstjerne antydet Lie en *annen* mulig tekst: «Den anden Tanke, jeg har havt, var en Skitse, betitlet «Finmarksvidden», som *jeg for en del Aar siden solgte til et illustreret Værk, der skulde udgives i Kjøbenhavn af Hr. Stochholm. Værket kom ikke istand*» (brev fra Jonas Lie til Bredo von Munthe av Morgenstjerne 10/1 1900, Lie 2009, nr. 1802, s. 1514, uth. her).

Uttrykket «for en del år siden» er ingen overdrivelse. Som vi har sett, nevnte Lie «Finmarksvidden» og kontakten med Stochholm allerede ti år tidligere (i brev til Werenskiolds). Teksten ble liggende hos Stochholm. Etter halvannet år bad Jonas Lie om å få kjøpe teksten tilbake: «[J]eg kunde have Brug for [«Paa Finmarksvidden] som Indledning til en Digtning af Eventyr der nordfra, som jeg har under Hænde, og skal utgive hos Hegel» (brev fra Jonas Lie til J. C. Stochholm 10/6 1891, Lie 2009, nr. 1345, s. 1176).¹¹³

Interessant er det at Lie ser for seg at «Finmarksvidden» kan inngå i det som senere blir til *Trold I og II* (1891–1892). Men henvendelsen førte ikke frem. Fem år senere etterlyser Lie teksten på ny. Han vet at Bojesen, redaktøren av *Juleroser*, har kjøpt teksten av Stochholm. En publisering i *Juleroser* går Lie kraftig i mot:

Men jeg maa paa det bestemteste modsætte mig, at nævnte mit Stykke «Finmarksvidden», nu kommer ud som Bidrag til «Juleroser». Jeg har nemlig nu i to Aar par principe arbeidet imod dette overhaandtagende og fordærvelige Bidragsvæsen til Jule- og Festskrifter etc. [...] Jeg har nægtet iflæng til Danmark som til Norge, [...] – og derom kommet overens med Garborg, der nok ogsaa reiser Sagen i den norske Forfatterforening. Det vilde saaledes [...] være en Fornægtelse af en hél Optræden og alle mine nægtende Svar, om jeg nu pludselig gav min Tilladelse til «Juleroser» (brev fra Jonas Lie til Vilhelm Møller¹¹⁴ 23/3 1896, Lie 2009, nr. 1608, s. 1372).

Her er det forretningsmannen Lie som taler. Alle tidsskriftene ødelegger for det langt mer lukrative boksalget.¹¹⁵

Jonas Lies innvendinger mot å delta i *Norge i det nittende Aarhundrede* var mange. Dels trodde han ikke på de utenrikspolitiske intensjonene; dels ville han ikke la seg avspore; dels ville han av økonomiske grunner ikke delta i «juleroseriet» og dels ville han gjenbruke tekster som han anså som sine høydepunkt. At han til slutt går for å innlemme «Finmarksvidden» i *Norge i det nittende Aarhundrede* betyr at han rangerer teksten høyt i egen produksjon.

«Finmarksvidden» lever i transitt i litterære redaksjoner i en tiårsperiode. Det har ikke vært mulig å finne ut av hvordan Lie til sist fikk teksten fri fra *Juleroser* og sendt den videre til *Norge i det nittende Aarhundredes* redaksjon. I det rike Lie-materialet er det i det hele svært taust om «Finmarksvidden».

Jonas Lies Finnmark

I den før omtalte sakprosalitteraturhistorien finnes det én eksplisitt kommentar til Jonas Lies bidrag i *Norge i det nittende Aarhundrede*: Geir Hestmark ironiserer først over etnografiprofessor Yngvar Nielsens nedlatende fremstilling av «Lapperne», før han berømmer Jonas Lie for å være «mer nyansert» i sitt «Præludium» om Finnmarksvidda (Hestmark 1998, s. 713). For øvrig har jeg ikke funnet referanser til denne originalutgaven av Lies tekst.

«Finnmarksvidden» ble gjenoptrykt ett år etter forfatterens død i det lille verket *Eventyr* (1909).ⁿ¹⁶ At Finnmark-teksten plasseres i en eventyrkontekst, passer godt med Lies bestrebelse på å få tilbake teksten fra Stochholm tidlig på nittitallet, for å bruke den til sine troll-samlinger. Samtidig undergraver en slik plassering tekstens uttrykte faktuelle sider.

På bokens første side nevnes bakgrunnen for utgivelsen: «Blant Jonas Lies Papirer fantes efterfølgende Eventyr og Stemninger. De laa i en Mappe, paa hvis Omslag der stod 'Til Eventyrbogen'.» Forlaget (Gyldendal) opplyser ikke at «Finnmarksvidden» hadde vært publisert noen få år tidligere.

De relativt få av samtidskritikerne som gav eventyrboken oppmerksomhet, mente den var bagatellmessig, men de fremhevet samtidig Lie som den store eventyrdikter:

Vi husker da «Troll»-bøkerne i sin tid uventet dumpet ned midt i rækken av Lies skikkelige familieinteriører. Som et bud, et gufs, fra hittil skjulte dybder i en dobbeltbunden digtersjæl! De av Lies tusentals læsere, som kunde føle sig litt til overs ved hans brave borgerlige romaner, reves med av disse eventyrs barokke, susende fantasi. Og en tanke kunde maaske snike sig ind hos dem: Hvor gjerne gav vi ikke avkald paa et halvt snes av de første for nogen flere bind av de siste! (*Dagbladet* 3/12 1909)

Også anmelderen Niels Möller i *Nordisk Tidsskrift för vetenskap konst och industri* (1910) revurderer forfatterskapet ved å løfte frem Lies fantasidiktning som den med størst kanonisk potensial:

Det lille hæfte med Jonas Lies efterladenskab [...] har ikke synderlig vægt, men hans mange trofaste læsere vil gjerne tage med denne sidste hilsen fra ham. [...] Om han i længden kan knytte læserne til sig må fremtiden om. *Det er vel ikke mange af hans böger, man drives til at læse atter og atter, måske mest dem, hvori hans springske og mørke fantasi har fået lov at tumle sig, «Den fremsynte» og eventyrene.*

Det er også dem han böjer sig tilbage imod her i Finmarksskildringen og i de 6 eventyr (s. 72f, uth. her).

Dagbladets anmelder regner skildringen av «Finmarksvidden», som noe av det beste i boken: «... en digters eiendommelige 'avhandling' om hans fantasis forgjættede land».

Anmelderen i Trondhjems Adresseavis er kritisk til selve utgivelsen: «Vi er temmelig sikker paa, at Lie selv ikke vilde have udgivet disse Æventyr i en saa lidet tilfredsstillende Form» (*Trondhjems Adresseavis* 10/12 1909). Derimot er også denne kritiker svært positiv til «Finmarksvidden»:

Særdeles interessant og værdifuld er derimod en Skildring af «Finmarksvidden» med de Menneskeracer, som færdes der oppe, Lapper og Nordmænd, Kvæner og Russere. For dem der maatte ønske at trænge tilbunds i disse vidtforskjellige Racers Naturel, maate det her være en rig Anledning til Studier.

Anmelderen lar seg rive med i den grad at han oppfordrer til videre antropologiske studier med utgangspunkt i vidda, slik Lie har beskrevet den. Skissens høye kvalitet får anmelderen til å stille seg spørrende til tilblivelsespunktet:

Hvis Digteren har skrevet denne Skisse paa sine gamle Dage, maaske i Paris, vidner det om at han er bleven sin gamle Kjærlighed tro til det sidste. Billederne fra Nordland er vedblevet at staa lige friske og levende for ham hele Livet igjennem. (sst.)

Det forsiktige «hvis» er, som vi vet, berettiget. At teksten må ha blitt til om lag tjue år tidligere, og oven i kjøpet hadde vært publisert bare noen få år tidligere, var kritikerne ikke kjent med, og forlaget fant det ikke byet verdt å opplyse om det.

Det er for øvrig interessant å merke seg at toneangivende kritikere så kort tid etter forfatterens død nokså samstemt fremhever det eventyrlige i forfatterskapet på bekostning av dets mange borgerlige romaner.

Stil og struktur

Finmarksvidden. Et Præludium utgjør 4 sider i *Norge i det nittende Aarhundrede* (s. 115–118). Den første halve siden er fylt opp av «amatørfotografi af Fru Ellisif Wessel» titulert «Skogtjern paa Mutkavarra (Eidfjeld)». I *Eventyr* er undertittelen – og derved også genrebetegnelsen «Præludium» – utelatt. Lies tekst i *Norge i det nittende Aarhundrede* var som nevnt etterfulgt av saklige tekster om både «Lapperne» og Øst- og Vest-Finnmark. Genrebetegnelsen «forspill» synes derfor å være vel underbygget.

I den løpende teksten er det bare foretatt én liten korrigerings i *Eventyr*. Den er til gjengjeld meningsbærende innenfor det lieske univers: I *Norge i det nittende Aarhundrede* lyder innledningssetningen: «Paa den øde finmarkske Stenvidde leger Nordlyset i den lange Mørketid lydløst og skyggeløst over Sneen» (s. 115, uth. her). I *Eventyr* er dette endret til «Paa den øde Finmarksvidde leger....» osv. (uth. her). Endringen i substantivsyntagmet drar teksten i impresjonistisk retning. At snøen dekker over en vidde av stein, er en forklarende beskrivelse, og ikke et bilde som er «sett». Endringen støtter opp om en tydelig, intern fokalisering,¹¹⁷ som gir et karakteristisk («liesk») preg på partier av de innledende avsnittene:

Disse Takker, som med ét viser sig mod Horizonten [...] er Rensdyr. Det, som stryger saa skyggeaktig nedover, er Finnen paa sine Ski. Det gjaldende, raabende, leende, skjeldende, glammende Liv borte i Bakken er en Finneleir (s. 115).

Her er fortellerinstansen svært tett på det som sees og høres. Teksten etablerer imidlertid ikke ett, fast gjennomgående punkt, hvorfra det hele betraktes. Senere observasjoner utgår fra andre fokaliseringpunkt, og størstedelen av teksten har såkalt nullfokalisering. Likevel er det påfallende hvordan kritikerne har brukt ord som «maler», «bilder» etc., til tross for at «sakprosaiske», ikke-fokaliserte partier dominerer i teksten.

Det etableres ingen entydig fortellerstemme. Teksten tåler her store stilistiske variasjoner. Fra setninger med bare formelt subjekt: «Der lever som en Rædsel i Skumringen», til presise, komplekse substantivsyntagmer i forfeltsposisjon, som: «Til den uforholdsmæssig høie Procent af Livstab ved de rige Vinterfiskerier paa Finmarkskysten afgiver ogsaa Lappen sin store Kontingent» (s. 116, uth. her). Etter den saklige konstatering av at «Lappen» avgir sin store kontingent, følger umiddelbart en intern fokalisert passasje som samtidig er presist forklarende:

Et Par mørke Punkter sés at drive for Strømmen gjennom Sundet [...] det er en ude ved Havet forlist

og druknet Finlap, som flyder med Benene iveiret. Luften i hans ved Ankelen sammensnørede Fodtøi, Komagerne, bevirker Stillingen (s. 116).

Likevel bindes teksten sammen på en slik måte at fortellerstemmens heterogenitet kan gå upåaktet hen ved første gangs lesninger. Påfallende mange avsnitt innledes med konjunksjonen «og»; et velkjent stilistisk grep i impresjonistisk fortellekunst. Grepet knytter disparate enkeltelementer tettere sammen.ⁿ¹⁸ Det etableres heller ingen «vi»-posisjon i teksten. «Nordmanden» står tekstuelte ikke nærmere fortelleren enn det «Lappen» gjør.

De første avsnittene handler om samenes liv på vidda. De av samene som ikke makter å ernære seg av reinholdet, går over til å drive jordbruk og fiskeri ute ved havet; noe som gir teksten mulighet til å presentere et par avsnitt om sjølivet. En slik glidende overgang fra ett innholdselement til et annet forekommer en rekke ganger i teksten og utgjør noe av dens fortelletekniske særdrag.

Selv om tittelen er «Finmarksvidden. Et Præludium», beveger teksten seg romlig både ned til de nærmeste handelsplasser som ut til kysten, og ut på havet, tilbake til vidda og ut igjen til sjøen. Så vel fraværet av en eksplisitt fortellerstemme som de glidende overganger er med på å fremme fornemmelsen av en rommelig uendelighet. Også tidsdimensjonen er overveldende. Uttrykk som «fra Alders Tid» og «gjennom de tusen Aar» dukker opp flere ganger og gir en tilsvarende uendelighetseffekt. På innholdsplanet er livets ytterpunkter presente; det fortelles både om samiske dåpstradisjoner og om russiske gravferdsskikker.

Myte og modernitet

«Finnemystikk hos Jonas Lie» er tittelen på et underkapittel i Heming Gujords avhandling *Juviking og medmenneske. En kontekstuell tilnærming til Olav Duuns Juvikfolke*. Det er til nå det eneste større forskningsbidrag som har viet oppmerksomhet til «Finmarksvidden». Gujord tar utgangspunkt i en generell litterær trend:

1800-tallet gir mange eksempler på kunstnere som lot seg fascinere av folkets primære uttrykksformer. Særlig interessant er det når interessen for det folkelige og såkalt primære slår inn i kunsten *etter* det moderne gjennombrudd [...]. *Her vil man se en ofte ukontrollert sammenblanding av myte og moderne forestillinger, der det kan være vanskelig å skille det ene fra det andre* (Gujord 2004, s. 76f).

Gujord nevner Garborg, Kinck og Lie som typiske eksempler. Den karakteristiske «ukontrollerte blandingen av myter og moderne forestillinger» kan synes ugjennomtrengelig i «Finmarksvidden». Det er neppe avgjørende for realiseringen av teksten å kunne sortere presist de ulike tekstelementene som tilhørende den ene eller andre kategori. Men i og med at denne teksten gjennom sin opprinnelige plassering i *Norge i det nittende Aarhundrede* så tydelig markerer saklighetsambisjoner, er det vanskelig ikke å se nærmere på så vel eksplisitte forbindelser til andre tekster som til datidens mer allmenne oppfatninger; dens doxa.

Gujord konstaterer at Lie i så vel *Fortællinger og Skildringer fra Norge* (1872), som i flere tekster i *Trold I* (1891) gjengir stereotypier om «finnene» som rase. Men i «Finmarksvidden» «overskrider [Lie] på sett og vis stereotypiene» (s. 78).¹¹⁹ Lies skildring av finnene karakteriserer Gujord som moderne og aksiomatisk: «Men rasismen har også et positivt islett. Lie knytter nemlig *de kunstneriske evnene* til finnenes rasekarakter» (sst.). At Jonas Lie overskrider stereotypiene, kan ha å gjøre med den bakgrunn Lie selv gjerne tiller sin forfatterpersonlighet, og som Arne Garborg i sin biografi om Lie så ettertrykkelig understrekte: «[E]fter hvad Lie tror, er der ved [Moren] indført Finneblod i Ætten.» (Garborg 1925s, s. 9). Blandingen med embetsmannsslekt gir det «opplagte» resultat av en person med to naturer, en virkelighetsnær og en fantastisk:

Man tænke sig nu dette urolige Blod blandet ind i hin stærke, nøgterne, praktisk-dygtige Bonde- og Juristslægt fra de nordlige Dovreljer; – hvad skulde der komme ud af en saadan Blanding uden hin eiendommelige Sammensætning af Virkelighedssans og Æventyrsind, som vi kjender under navnet *Jonas Lie*, Havtaagens, Finnetroldommens – og Hverdagsvirkelighedens Digter? (Garborg 1925, s. 11)

Denne todeling i forfatterpersonligheten som har avstedkommet en tredelt dikting om havtåke, finnetrolldom og hverdagslighet er blitt stående som et mantra i Lie-forskningen.¹²⁰ Man har overveiende skilt nokså skarpt mellom disse posisjonene – noe vi så eksempler på også i dagskritikken av *Eventyr*, der man oppgraderte den fantastiske siden av forfatterskapet på bekostning av det realistiske. Det er interessant at Lie i «Finmarksvidden» synes både å overskride stereotypiene og samtidig å forene i én og samme korte tekst disse to sidene av det han anså som sin forfatterpersonlighet. I og med at han selv betrakter seg som forbundet med samene, er det ikke å undres over at han fremstår i denne teksten som «overskridende» sin samtids gjengse, fordomsfulle forestillingsverden, som blant annet kommer til uttrykk i professor Yngvar Nielsen fremstilling i *Norge i det nittende Aarhundrede* (bind I, 1900, s. 119–127).

Som Gujord understreker, er det vanskelig å skille mellom myter og moderne forestillinger. Datidens kritikere festet seg i høy grad ved det fantastiske og fantasifulle ved teksten. «Finmarksvidden» inngikk jo i en (etterlatt) eventyrsamling. Når man derimot frigjør seg fra eventyr-konnotasjonene, oppdager man hvordan også de mer eventyrlige partiene kan romme tydelige *modernitetsmarkører*. Samene i Jonas Lies Finnmark er tilpasset datidens storsamfunn: «... Lappen er ikke som sin røde Bror i Amerika det absolute dødsdømte Offer for Civilisationen. Paa Fjeldvidden holder han sig med en vis Akkomodationsevne» (sst.). Med begrepet «akkomodasjonsevne» kan det virke som om teksten dras i en biologisk-antropologisk retning, men dette undermineres umiddelbart i den påfølgende ytring: «Han har ombyttet Buen og Pilen med Riflen, Flintekniven, Bénsynaalen og Dyresenen med engelsk Staal og Naalesytoi og Traad.»

Det engelske stålet og nål og tråd har trengt inn på vidda. Forfatteren vektlegger samenes innsats ikke bare for å bevare sin livsform, men for å bidra til å holde hjulene i gang på nordkalotten:

Lappernes Slæde, Pulken med Kjørerenen for, danner endnu i den ni Maaneders Vinterstid det uundværlige Kommunikationsmiddel i det vidstrakte Territorium fra botniske Viken, Varangerfjorden og Hvidehavet til Fjordene ved Finmarksysten. Han, Nomaden er her det nødvendige Mellemed, og Civilisationen opretholder, hvad den har Brug for. Uden Lappen og hans Rén var Post- og Reiseruter stængte over store vidløftige Indlandsvidder.

Lappen har forsaavidt sin *raison d'être* (sst.).

Subjektet «Lappernes Slæde» agerer over en ni måneders periode i sitatets første ytring, og gir en utvidet tidshorisont, samtidig som den er satt inn i en modernitetskontekst som uunnværlig kommunikasjonsmiddel for hele området.

Å ty til et fransk munnhell i oppsummeringen av samelivet hindrer en for tett forbindelse mellom fortellerposisjon og det fortalte.

Realia

Den høye detaljkunnskapen som preger partier av «Finmarksvidden» kan blant annet forstås ut fra forfatterens personlige og yrkesmessige bakgrunn. Jonas Lie foretok en stipendreise rundt i Norge i 1871. I den innberetning han sendte Stortinget, fremkommer det detaljert hvordan Nord-Norge-oppholdet hadde artet seg:

Fra Tjøtø reiste jeg til Tromsø. Under mit 14 Dages Ophold der studerede jeg under nogle mindre Farter og en 8 Miles Reise til Bunden af Balsfjorden blant annet Fimmelivet. Jeg var saa heldig at komme til Finnen i hans Sommerhjem saavel som inde i Balsfjorden under Finnens Flytning med Dyrene hjemover til Sverige, og at tage et Indtryk af hans Karakter og Levesæt, saa fyldigt som det i denne korte Tid vilde have været umuligt at naa, dersom jeg ikke havde havt et syvaarigt Ophold fra Barneaarene at støtte mig til. [...] En stor Del af de finmarkske Forholde saavel som Fimmelivet kjendte jeg jo fra Barneaarene og fra Stokflets, Daas, Fries's, Eilert Sundts Skrifter samt fra senere Omgang med Finmarkinger af de forskjellige Stænder (30/11 1871, Lie 2009, nr. 240, s. 237f).¹²¹

Året etter utkom to verk som i tittelen vekker assosiasjoner til stipendreisen: *Fortællinger og Skildringer fra Norge og Tremasteren 'Fremtiden' eller Liv nordpaa*. Slik forfatteren ordlegger seg i sin rapport, må vi kunne anta at det i de to verkene er en del stoff som har blitt smeltet sammen av barndomsminner, datidens populærvitenskapelige skrifter, egne erfaringer fra reisen og omgang med ulike personer. Vi vet, som sagt, ikke nøyaktig når «Finmarksvidden» ble skrevet ned, men det må altså ha skjedd før utgangen av 1890. Og hans kildetilfang, om enn naturlig utvidet, må bero på mye av det samme som han refererer til i rapporten, og nyttiggjorde seg av i de to verkene, tjue år tidligere.

De nevnte skriftlige kildene i beretningen synes ikke å ha slått direkte inn i Lies Finnmarks-tekst. Derimot finner vi i «Finmarksvidden» nokså konkrete sammenfall med enkeltformuleringer fra andre kilder.

Man kan mange steder i teksten la seg fascinere av Lies encyklopediske opplysninger som: «Sydost om Vardø [...] ligger det helt fra Oldtiden bekjendte *Dumbofjeld*, der i Middelalderen fra at være lappisk Tilbedelsesplads fik sit vidtudbredte mystiske Ry som Forsamlingsplads for al Troldom». Går man til Chr. Tönsbergs *Norge. Illustreret Reisehaandbog* fra 1874 finner man nesten identiske formuleringer: «Det var allerede bekjendt i Oldtiden under Navn af Dumbo-Fjeld, i Middelalderen var det berygtet som en af de fornemste Bal-Volde eller Hexe-Forsamlingspladse» (Tönsberg 1874, s. 366). Det finnes flere slike formuleringer både hos Tönsberg og Lie som knytter geografiske navn mot tidligere tiders mytologi og trolldom. Tönsberg skriver for eksempel om «*Tanahorn*, der hæver sig 840 Fod over Havet og tidligere har været et af Finnernes Offersteder» (s. 364). I «Finmarksvidden» gjentas opplysningene om det 840

fot høye Tanahorn som tidligere har vært offerplass.

Også de to «finnkirker» omtales nokså likt hos Tönsberg og Lie. Det må være hevet over tvil at Jonas Lie her har benyttet seg av Tönsbergs reiseskildring fra 1874. Vi ser altså at Lie bestreber seg på en saklig korrekthet, som samtidskritikerne i mindre grad festet seg ved, fascinerte som de var over at Lies fantasi igjen fikk boltre seg.

Gjenbruk

Av og til forekommer det formuleringer i «Finmarksvidden» som langt på vei er direkte sitater fra andre av Jonas Lies verk. Fortellerstemmen konstaterer: «Egentlig Sjømand blir han [finnen] ikke.» Deretter følger postulatet: «Nordlændingen paastaar, at han ror, som han snakker, med korte Aaretag og smaahakkende – paa fruentimmervis» (s. 116). Denne eiendommelige forestilling finnes også i førsteutgaven av fortellingen «Finneblod» fra *Fortællinger og Skildringer fra Norge*:

De roede ikke engang som skikkelige Folk, thi efter finsk Skik tog de høje og rappe Aaretag, som om de vare Kvindfolk, og snakkede i Munden paa hinanden og larmede medens de roede, istedetfor at være 'stille i Baaden'» (Lie 1920–1921, b. I, s. 358).ⁿ²²

Denne passasjen i «Finneblod» ble utelatt allerede etter førsteutgaven, sannsynligvis fordi den var for lang, og innholdet allerede godt nok «dokumentert». Hovedpersonen er betatt av finnejenta på nabogården. Han bruker mye energi på å bearbeide alt det negative han hører om finnene. De to får hverandre til slutt, trass i baksnakkelser. Det er altså ikke fortellingens norm som kommer til uttrykk i sitatet fra «Finneblod», men kollektivets fordommer. Den pussige forestillingen om likhet mellom korte åretak, feminitet og måte å snakke på blir i «Finmarksvidden» ikke gitt allmenngyldig sannhetsgehalt; det er «Nordlændingen» som påstår dette.

I debutboken *Den Fremsynte eller Billeder fra Nordland* nevnes det at «Harald Haarfager og Erik Blodøkse giftede sig med Finnepiger» (Lie 1920–1921, b. I, s. 26). «Finmarksvidden» nevner eksplisitt kong Haralds sorg over sin døde finnepike. Dette foranlediger refleksjoner i «Finmarksvidden» om «blodblending». Motsvarende nytter *Den Fremsynte* begrepet «finneblending»:

Finneblendingen har været en stor og væsentlig Faktor i Sættelsen af det nuværende norske Folks Aandsegenskaber.

Kvænfinblendingen gir energiske, logiske, trodsige, handlesvangre Mennesker; den har vist i høi Grad sat Staal i vor østlandske og trondhjemske races Natur. [...] Kvæn-Nordmanden beseirer Nordlandsnaturen; Lappe-Nordmanden ligger mere under for den og lider under dens Tryk. (sst.)

Lignende forestillinger gis også i «Finmarksvidden». En sammenligning av kvener og finner munner ut i følgende «Ordsprog» om «Finnelist»: «Kvænen bruger Øksen, indtil han siger,/Finnen sender Pilen, mens han viger – » (s. 118). Det finnes gode belegg for at disse verselinje de facto er munnhell. I

Lofotposten, julaften 1937 leser vi: «'Finnen sender pilen, mens den viker', sier Friis. Det er mer enn 50 år siden». ⁿ²³

«Finmarksvidden» tar ikke stilling til innholdet i munnhullet, men lar det være nettopp utsagn som er levende i gjengs språkbruk. En leser over hundre år senere kan bruke samme strategi i sin realisering av teksten: Det finnes forestillinger om kvener og livet på Finnmarksvidda som man ikke trenger å vurdere sannhetsgehalten i. Arne Garborg i Lie-biografien avslutter sin omtale av *Tremasteren* med en humoristisk betraktning om litteraters valg av fiktive personer med kvensk bakgrunn:

Overalt, hvor Poeterne har Brug for noget udenfor- eller overhverdagsligt, søger de til Finmarken eller Nordland, og snarstagt hver gaadefuld Karakter, hvert mere end almindelig sammensat Sjælefenomen, begrundes ved «kvænsk Afstamning» (Garborg 1925, s. 130).

På den måten distanserer Garborg seg fra en for nærsynt antropologisk studie, og lar rasemessige skjønnlitterære betraktninger om karaktertrekk være et dikterisk hjelpemiddel til nyansert karakterskildring.

Også i de tre russer-avsnittene mot slutten av «Finmarksvidden» finner vi gjenbruk fra tidligere diktning, denne gang fra *Otte Fortællinger* (1885). Det dreier seg om den lille fortellingen «Susamel», som gjengir barneinntrykk fra Tromsø:

Det var i Russetiden, det vil sige, den Tid af Sommeren, da Havnen laa fuld af Russelodjer. I de lyse Aftener gik Russerne i Klynger gjennem Gaderne med sine Huer og lange graa Talarer og sang firstemmig. [...] [O]g paa Kahytstvæggen ved Murovnen – «Pjætskaen» – hang ikke mindre underligt malede St. Nicolausbilleder med brændende Lys foran. (Lie 1920–1921, b. VI, s. 83f) ⁿ²⁴

En del enkeltstående elementer i «Finmarksvidden» kan man altså finne nokså ordrett i Lies tidligere verk; andre er munnhell, atter andre finnes i oppslagsbøker. En moderne leser som forsøker å lese på tekstens premisser, må uvegerlig stille seg spørsmål hva er datidig kunnskap, allment kjente myter eller fantasi.

Gjennom arbeidet med teksten kan man av og til bli tvunget til å endre leserposisjon. Selv ble jeg hengende ved en formulering fra et av sommeravsnittene, der lappen sitter foran sitt telt: «... nede ved en af Finmarksfjordene, hvor han lader Renen drikke Sjøvand» (s. 117). Den kuriøse handling forekommer også i «Ved Enaresjøen», fra *Otte Fortællinger* (1885): «Elis og Silla mødtes hver Sommer, naar Familierne havde deres Telte ude ved Fjorden, og Renen skulde drikke Sjøvand» (Lie 1920–1921, b. VI, s. 135, uth. her). Som moderne leser er det vanskelig ikke å fortolke formuleringen i «Finmarksvidden» som en fortidig mystifiserende idé. Tilfeldighetene avgjør om man blir værende i den posisjonen. Gjennom

kontakt med kolleger fra Samisk Høgskole ble jeg opplyst om følgende:

Renarna plågas av olika parasiter och insekter. Det är arter som under sin livscykel tar plats i renens svalg, näshåla, bihåla och under huden i värddjuret. Ett sätt för djuret att kvitta sig med det som ger obehag i svalget för renen är just att dricka saltvatten. Detta är bekant internt i renskötarmiljöer där man flyttar från inland till kust, och för de som då flyttar med renarna ända ut till fjordarna och till öar. Att renarna självmant uppsöker saltvatten är något man observerat och har kunnat visa på att saltvattnet gör att dessa larver/ägg lossnar. Detta är mindre känt i veterinärmiljöer, som rekommenderar parasitbehandling. Det används i stor grad i dag, men den sista tiden har man i lokala renskötarmiljöer börjat bli kritisk mot detta och undrar om det kan ge biverkningar/konsekvenser för djuret själv och betesmarkerna som man inte förutsett.ⁿ²⁵

Her blir ens egen doxa ikke bekreftet. Istedes synes en kommentar av fortelleren i *Den Fremsynte* å bli gitt gyldighet: «Det, som man, sittende paa den trygge Tue midt inde i Civilisationen, saa letvindt skyder fra seg som Overtro, – men hvilket dog som Naturmagter i Folket endnu lever» (Lie 1920–1921, b. I, s. 22). Som leser midt inne i sivilisasjonen kan det være greit å bli minnet om ens egen lettvinthet i møtet med andres forestillinger. En grunnidé fra debutboken lever videre, og lar seg realisere over 150 år senere.

Epilog

Hvis vi går tilbake til redaksjonskomiteens opprinnelige søknad om støtte fra Stortinget til utgivelsen av *Norge i det nittende Aarhundrede*, ser vi at Lies bidrag responderer godt på intensjonene.

Redaksjonskomiteen fremhevet at bidragene skulle ha «ypperste kvalitet» og være preget av sin forfatterindividualitet; de skulle være både stoffmettede og gjennomsluktige og både vitenskapelig begrunnet og populært utformet.

Jonas Lie anførte opprinnelig to hovedargumenter mot å delta i *Norge i det nittende Aarhundrede*. For det første mente han at det måtte være mulig å bidra med allerede skrevne tekster; man kan ikke bestille ypperste kvalitet ved en engangseilighet. Der fant man en lakonisk løsning som måtte ha tilfredsstilt begge parter: «Finmarksvidden» var allerede skrevet, men aldri publisert. For det andre hadde Lie ingen tro på verkets utenrikspolitiske intensjon om å gjøre Norge så kjent i Europa at man fikk sympati for «vår sak». Jeg kan ikke se at Lie har utviklet dette argumentet videre, men det er interessant å merke hvor «internasjonalt» teksten er utformet. Verken «det norske» eller «nordmannen» gis hierarkisk forrang. Samer, kvener og russere er med både i nåtid og fortid.

Dagbladets anmelder av *Eventyr* brukte begrepet «fantasiens forjettede land uttrykt i en avhandling». Lies tekst er både preget av sin forfatterindividualitet (der de impresjonistiske bildene med intern fokalisering er et tydelig trekk) og av eksisterende anerkjent litteratur (om enn ikke med kildehenvisninger).

At Lie forener det faktiske og det dikteriske kan også sees som tidstypisk. Som sagt var den faglitterære og den skjønnlitterære avdeling i Forfatterforeningens første tid organisasjonsmessig sidestilt. Lies tekst synes å overskride den for oss i dag etablerte dikotomi mellom «det skjønne» og «det faglige».

Samtidig kan vi trygt slå fast at Lies tekst ikke har satt dype spor. Det er vanskelig å finne referanser til den både i datid og ettertid.

Prinsipper for det tekstkritiske arbeidet

Lies ortografi og rettelser

Til Jonas Lies 70-årsjubileum utkom hans samlede verker i en «folkeutgave» (1902–1904). Til denne foretok Jonas Lie sammen med sin sønn en tekstlig revisjon av tidligere utgaver (se note i innledningen). Paula Bergh fremhever i «Oplysninger og Varianter» (i første bind av standardutgaven) at Jonas Lie ikke alltid er konsekvent i sin rettskrivning. Hun siterer et brev fra Erik Lie til forlaget:

Min far har aldrig i sin skrivemaade befulgt noet bestemt orthografisk princip og derfor aldrig været konsekvent i sin rettskrivning. Han har heller ikke ønsket at være dette, idet det norske sprog i den sidste mandsalder har været altfor ustabil og skiftende i sine former. Min far har derfor skrevet ordene, saadan som de klang bedst og bedst passende for den sætningsperiode, hvori de blev at anvænde. (Lie 1920–1921, b. I, s. 340)

Den manglende konsekvens er påfallende også i de to tekstene som utgis her; særlig gjelder det inkonsekvent bruk av diftonger.

Inkonsekvente skrivemåter er ikke rettet, men åpenbare trykkfeil er rettet og markert med note.

Tekstgrunnlag og varianter

Tekstene i denne tekstkritiske utgaven er basert på «Et Hvaljag. (Hvalfangsten udenfor Finmarkskysten)» i *Juleroser* (1891) og «Finmarksvidden. Et Præludium» i *Norge i det nittende Aarhundrede*, bind 2 (1900). Tekstene er sammenlignet med andre trykte versjoner og bevart manuskriptmateriale:

Et Hvaljag

«Et Hvaljag» ble første gang offentliggjort i *Af Dagens Krønike* i 1889. Den ble publisert på ny i *Juleroser* i 1891. Denne andre versjonen har innledningsvis sakprosaiske passasjer som ikke finnes i den første versjonen. Alle senere versjoner, inkludert *Samlede Værker* (folkeutgaven, 1902–1904) og *Samlede digterverker* (standardutgaven, 1920–1921), har utelukkende forholdt seg til den første versjonen.

Originalmanuskriptet til «Et Hvaljag» finnes ved det Kongelige Bibliotek i København (NKS 1839 [189] folio). Øverst på første ark er påført: «Dagens Krønike». Manuskriptet er i Thomasine Lies håndskrift. Versjonen i manuskriptet er så godt som identisk med den trykte versjonen i *Af Dagens Krønike* (1889). I Nasjonalbiblioteket finnes det et fragment av en renskift av «Et Hvaljag», også ved Thomasine Lie (NB Ms.fol 701). Det ble gitt som gave fra Erik Lie til Universitetsbiblioteket i Oslo. Originalmanuskriptet til de innledende avsnittene i versjonen i *Juleroser* har det ikke vært mulig å spore opp.

Finmarksvidden

Teksten ble første gang trykket i *Norge i det nittende Aarhundrede* (1900). I 1909 ble den utgitt i den posthume utgaven *Eventyr*, og deretter i bind X av *Samlede digterverker* (Lie 1920–1921, b. X, s. 432–441), opptrykt etter (1909).

Det er ikke bevart noen manuskripter til «Finmarksvidden».

Verken «Finmarksvidden» eller «Et Hvaljag» er kommentert nærmere av Paula Bergh i standardutgaven. Jeg benytter derfor anledningen til å kommentere (i form av variantnoter) de endringer som finnes mellom de ulike versjonene.

En særegenhet skal nevnes allerede her: Bruken av ellipsetegn (...) er varierende og inkonsekvent i de ulike versjonene. I Lies originalmanus til «Et Hvaljag» brukes ellipsetegnet uten forutgående punktum, noe som skaper et luftig, impresjonistisk inntrykk, og som passer godt til det beskrevne. Men i manuset bruker Lie konsekvent mellomrom før punktum gjennom hele teksten. De trykte versjonene varierer mellom å bruke punktum som del av ellipsetegnet, ellipsetegn uten punktum eller ellipsetegn i tillegg til punktum. Jeg har kommentert det spesielt i hvert tilfelle.

Kommentarer

Det er vanskelig å avgjøre hvilke ord og saker som krever egne forklaringer. Som man vil se, er mange av opplysningene hentet direkte fra *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB). Der oppslagsordet mangler, har jeg søkt videre i *Norsk riksmålsordbok* (1947) og i *Store norske leksikon* (nettutgaven). Forklaringene er ment å gi en utdypning av Lies tekster, uten at leseren må søke opp andre tekster enn den foreliggende.

Et Hvaljag (Hvalfangsten udenfor Finmarkskysten)

Af alle Hvalarter har den mørke vilde Finhval udenfor Finmarkens Kyster to Egenskaber, der egentlig skulde beskytte den mod alle Efterstræbelser. Den er samtidig Jordens stærkeste og – magreste, hvilket vil sige, at Jagten paa den er paa én Gang baade den vanskeligste og mindst lønsomme. For at den skulde blive en fordelagtig stadig Bedrift, maatte der udfindes en Maade, hvorpaa der kunde fanges i Mængde og Udbyttet tilgodegjøres i det store.^{v1}

Det er dette, som skede ved, at Hr. Sven Føyn satte sin mægtige Viljekraft paa Foretagendet og opfandt eller fuldstændiggjorde den eksploderende Granat-Harpun, der udskydes med Kanon. En Vanskelighed ved hans Sprænggranat viste sig at være, at den skudte Hval paa Grund af sin Magerhed sank og tabtes, og han opfandt en ny, hvorved Finhvalens Indre opfyldtes med Gas fra Bomben og holdtes flydende som en almindelig Grønlandshval.^{v2}

Det er Kjøbstaden Vadsø paa nordre Side af Varangerfjorden, som i 1864 blev Stationen for denne ny storartede Næringsvej, for et Dampkogereri og Brænderi for Tran samt Guanofabrik^{k2} paa den nærliggende Ø, Kirkøen.^{k3}

Efter at denne Foregangsmand havde brudt Banen og gennem en Række Aar med Held gennemvovet de økonomiske Farer, har ogsaa andre kastet sig ind i Bedriften.

I Vaar og Sommertiden gaar nu Hvalfangsten for sig fra de jagende Dampskibe langs Finmarkens Kyst.

Fornylig blev et Hvalfangerdampskib angrebet og halvt boret isænk af en granatskudt harpuneret Hval. Istedetfor at fare ud med Trossen vendte den sig imod Fartøjet. I de senere Aar forlyder det overhovedet oftere, at Baade forfølges af Hvalfiske.^{k4} Det er, som dette fredelige Dyr i den senere Tid er bleven mere ondartet, som om selve Racen, angrebet som den nu er baade med Maskiner og Damp, føler sig i Fare, og dens Instinkt væbner sig mod Udryddelsen. I de gode gamle Dage, da Fangsten kun foregik med Haandharpun, kunde den nok saaret slænge Baaden ivejret med et Slag af sin mægtige Spol;^{k5} men der forlød neppe noget om, at dette uskyldige Dyr optraadte som Angriber.^{v3}

Ombord i Hvalfangeren larmede Ovnsdøren op og igjen; der fyredes yderligere under Kjederne, og Røgen væltede sort ud ad Skorstenen.

Der var meldt: «Hval isigte!»

Langt ude i Horizonten løftede Dyret af og til sit mørke isengraa Hoved over Vandskorpen.

Hvalen blev tydeligere og tydeligere ...^{v4}

Man kunde gjætte sig til, hvor den hver Gang vilde dukke op paany, og Vandstraalen, den skjød, susede under dens Pusten som af et svært Maskineri.

En Timestid efter affyredes Bougkanonen med mat Ladning, og ud af dens Munding fo'r^{v5} Harpunen og dens armtykke Trosse med en Fart saa voldsom, at der maatte øses Søvand paa Rullen for at hindre, at den tog Ild ved Friktionen.

Hvalen gjorde et højt Sæt,^{k6} da Harpunens Jernklør rettede sig ud og tog Greb i dens Side med sine Gjenhager: den var truffet lige i Finnebrusken.

Det var en af de langstrakte, magre, vilde Finhvaler, hvis ubændige Kræfter man nu fik prøve.^{v6}

Finmarkslandet laa ret som en Lineal fem Kvartmil indenfor om Styrbord, da Jagten begyndte, og det gik med uformindsket Fart og stram Trosse nordvest udover i Havet den hele Eftermiddag.

Dampskibet slæbte efter den i Skum og Sprøjt, bakkende^{k7} med sin henved firti Hestes Maskine, og tyngende imod Vinden med Bredfokken.^{k8} Det gjaldt at faa mattet det svære Dyr ud, til det endelig overgav sig.

Al Landkjending længst afsyne. I den sene lyse Kvæld glittrede det gule nedgaaende Solskjær over den blanke Havvidde. Farten stod paa uforandret. Trossen stak skraat nedover i Sjøen som i en Kjelder og piskede af og til et Stykke foran ovenpaa Bølgetoppene, medens Sprøjten idelig regnede ind over Bakken,^{k9} og Bougen grov sig ned i Skummet.

Ikke Tanke paa Hvil eller Køje den Nat!

Og endnu næste Middag ingen Forandring; – Fartøjet slæbende og bakkende med Næsen i Skum og Hav over Bougen som efter en Sytraad.

Det saa ud til at kunne gaa længe slig udover i vilde Ishavet, før de vilde komme til at sé^{v7} Kolossen ligge udmaset og sprængt med Bugen ivejret indved Skibssiden.

En lang næste Eftermiddag og Kvæld drog sig hen; – og nok en seig, asende^{k10} Nat med Sjøen i et Flod skyllende over Dækket og Kaptejn og Styrmand Vagt om Vagt afløsende hinanden paa Kommandobrettet.

Man havde nu bakket og slæbt efter Hvalen i fem og firti Timer – næsten to Døgn.

Og netop, som Stewarten bragte Morgenkaffen paa tredie Dagvagt, skulde Trossen springe og Hvalfangeren miste sin Harpun med seksten Alen^{k11} Jærnlænke og tretti Alen Trosse hængende ved, der nu alt hvinte afsted med Dyret dernede gennem Dybet. – – – – –

Det var i samme Aar, kun nogle Uger efter, at Aviserne meldte, at en Hvalfisk af ualmindelig Størrelse var sét i en liden smal, trang Fjordarm indenfor den ydre Skjærgaard omtrent hundrede Mile søndenfor paa den norske Kyst.

Og den havde baaret sig saa ganske uforklarligt ad, – bevæget sig hele Tiden med en underlig

uforstyrrelig Regelmæssighed frem og tilbage over Grundingerne paa saa lavt Vand, at det forekom én, som den maatte skure an.

Hvorledes den var kommen did? ... Naturligvis forrendt sig paa Jag efter Sild. Maaske jaget indover af Sværdfisk; – eller af Staurhenningen eller Vagnhunden,^{k12} – to Dyr, som regjerer i Almuens Fantasier omtrent saa mystiske som Havmanden^{k13} eller Sjøormen.

Synet af Hvalfisken vakte en hel Opstandelse i Bygden; der gik Løbebud indover fra Gaard til Gaard, og Folket samlede sig paa Skjær og Klipper rundt om Bugten.

Det uheldige var, at man manglede Harpuner og Fangstmidler for en saa stor Besøgelse.

Og saaledes gik det til, at Bygden fik sit ganske Forraad af Skydevaaben, Soldatergeværer og gamle forlagte Dunderbøsser^{k14} med Flinte- og Perkussionslaase^{k15} ned fra sine Knagger og frem fra alle Kroge. Der blev en almindelig Maalskydning udover, medens Dyret gik der rolig frem og tilbage over Grundingerne,^{v8} – altid paa samme Vis uforstyrrelig og uden i nogen Maade at lade sig anfægte af Kuglerne, som borede sine Huller ind i dens med foddybt Spek belagte Ryg og Sider.

Det var med en bitter Følelse af sin Afmagt, Bygden^{v9} saa al den Rigdom, – de hundrede Tønder Tran og al den Hvalfin!^{k16} – saadan passere frem og tilbage uopnaelig under sine Øjne.^{v10}

Hvalen havde mindst faaet to hundrede Riffelkugler^{v11} i Spekket, før den blev kjed af Behandlingen – og uden at forhaste sig igjen stod udover mod Havet.

Og nogetsteds^{v12} et halvt hundrede Mile længere sydpaa forlød det saa senere ud paa Aaret, at man fangede en svær Finmarkshval^{u26} paa over sytti Fods Længde. Det kostede en svær Kamp og et vældigt Basketag derinde mellem Skjærene, før man opnaede at faa Bugt med det uhyre Dyr.

Hvalen var ogsaa der løbet ind paa grundt Vande og saa langt, at den ikke kunde komme ud igjen ved faldende Sjø.

Den vældige Finhval^{k17} laa indbugseret^{k18} til Afspækning, livløs og halvt paa Siden, som den saa ud efter Slaget med alskens Flæng og Risp og Hug i den furede, ligesom riflede, lysegrøngule Bug, og Hovedet – den uforholdsmæssige Kahytskasse for dens lille Hjerne, – dødgabende, med Munden fuld af Barder og stort som den halve inderste Væg af Pakboden. En af Trosserne var slaat om dens halv løftede, endnu i Sjøen skyllende, fintformede, brede Kjæmpespol,^{k19} der kunde minde om Propellen paa en Oceandamper.

Frasagnet om Kampen med al dens spændende Detaljer vil længe bevares paa de Kanter. Hvalens mægtige alenhøie Ryghvirvler vil ses som Støtter under Bygdens Stabure, og de vældige Underkjæver ligge efter den som svære tyve Fods Planker af grov Benmasse.

Det, man fæstede sig ved som noget mærkeligt, var alle de Riflekugler, der havde boret sine Veie^{v13} langt indigjennem Spækket. Og endvidere, at der i dens ene svulne, betændte Finnemuskel – lige under Luffen,^{k20} – sad en moderne Harpun, med en seksten Alens Jernlænke i og et dobbelt saa langt Toug slæbende efter.

Og nu laa den der afgivende alt, hvad den eiede under sin Hud, til Bønders og Kjøbmænds Nytte, saaledes opfyldende sin Bestemmelse, – som vi jo alle maa efter mere eller mindre Spræl her i Verden.^{v14}

Det er blot det Spræl, én denne Gang kunde have Lyst til at faa flyttet sig lidt nærmere for Forestillingen, – en slig fortvilet Finhvals Spræl for Livet! ...

– – I fem og firti Timer havde Dyret slæbt den svære bakkende Damper efter sig stik imod Vind og Sjø, ethvert Slag af dens vældige Kjæmpespol veiende^{v15} for hundrede Hestes Kraft. Det i vild Dødspanik bankende mægtige Hjerter sendte Blodet i varm Kog gennem Aarerne i det store Legeme. For hver Gang, det dukkede op for at puste, blev Vandstraalen mere og mere blodsprængt, dets smaa opadvendte Øine,^{v16} der sidder nær hver Mundvig og ikke er stort større end Oksens, blev til to blodfyldte røde Huller, – medens Dyret med de yderste Angstens Krafttag drog og drog Harpunhage og Dampskib udover – altid udover ...^{v17}

Og det holdt ved at drage den tykke Ankertrøse et Døgn – og en Dag^{v18} til, – og nok en lang svart Nat dernede gennem Dybet – med Dødens Klogreb i Kroppen ...^{v19}

Saa føler det med ét, – som det er dybest inde i Rædselen, – at det er væk, – borte – lettet af.^{v20}

Det blev for taaget at prøve at lade Forestillingen dukke under til dets dunkelt bevidste Liv, det vældige Dyrs pludselige Fornemmelse af, at det var – frelst! – det kolossale Forhold mellem Tryk og Befrielse.

Men et Spil for Tanken kan det dog være at udmale sig, hvordan Kjæmpedyret^{v21} i det ydre kan have baaret sig ad.

Det er ikke umuligt, at det er blevet liggende stille, af og til med et nervøst Ryk eller en ufrivillig Muskelbæveren gennem den store Krop; – ligget slig dødstræt mindst et Døgn og saa nær oppe under Vandskorpen, at den har havt let for at skyde Pusten, medens dens Fedtpartikler efterhaanden har samlet sig og gjort Sjøfladen over den stille som ved en modern Bølgedæmpning ved Olje.

Den har ligget og blot kjendt sig lettet, – i Begyndelsen med et enkelt Slag af Finne eller Spol nu og da for at overbevise sig, – indtil Hungeren lidt efter lidt er vaagnet.

Med sin slanke, fine, langstrakte Bygning har den saa skudt Lynfart gennem det mørkegrønne Dyb som for at kjende igjen sin egen Pilsnarheds Glæde, gjort det utrolige Antal Mile i Vagten. Den har suget Polarhavets jodholdige, insektyldte Sjø i Tønnevis ind gennem Barderne og sprøjet Straalen i vildt Livsmod tilveirs,^{v22} medens den igjen tog fat paa et nyt Silde- eller Loddejag.

Lettet for det overvældende Tryk af Damperen har den i Begyndelsen endnu kun lidet mærket Harpunen, denne Hindring under Finnemuskelens. Den har nærmest kun havt den lykkelige Fornemmelse af at være befriet fra sin røgrullende^{v23} forfærdelige Fiende, som susede og skummede der ovenover Sjøskorpen med Jernkloen i dens Krop. Dens Instinkt har følt det som et Saar, der vilde gro igjen. Og det blev først lidt efter lidt, medens den tumlede sig i Havet, at Harpunens Greb meldte sig med en stigende

Følelse af Ildebefindende og Pine.

Og Smerten voksede stadig, – voksede gennem Uger ... Betændelsen i det altid ømme Saar har irriteret den til Raseri, – har jaget den lange Kurser, hundreder Mile, gennem Havet, – op imod Isen, mod Nowja-Sembli og Jan Main, og nedover mod Færøerne ...^{v23} Den har under den uafslættede Uro for at blive kvit sine Lidelser forladt det oceandype Polarhav og søgt indover paa Bankerne i den grunde Nordsjø; – og tilsidst i Smertens Fortvilelse sat lige ind paa den norske Kyst gennem Indløb og Sunde, hvor dens Sikkerhedsinstinkt ellers vilde forbudt den at løbe ind selv med en lokkende Sildestime foran sig.

Den vedblev at gaa derinde i den trange Bugt halve Dagen frem og tilbage over Grundingerne, frem og tilbage ... Og den holdt ved med det; der skulde tohundrede Rifykugler til, før den igjen stod udefter.

Det har været, – jeg kan jo kun gjette, – dens Forsøg paa at faa skuret Harpunen med den slæbende Jernkætting af sig.

Og det har været et sidste Fortvilelsens Forsøg paa at befri sig fra Jernkloen,^{k21} som saa senere paa Aaret igjen bragte Kjæmpedyret til at søge under Land og gav det Dødens Lise inde mellem Skjærene!^{v24}

Finmarksvidden Et Præludium

[v25](#)

[115] Paa den øde finmarkske Stenvidde [v26](#) leger Nordlyset i den lange Mørketid lydløst og skyggeløst over Sneen. Det brænder i gulgrønt, i esserødt, [k22](#) rører sig med sagte, elektrisk, hemmelighedsfuld Knittren, udfolder pludselig i store Bølger en Regnbue af Kulører som fra en anden mystisk Verden, indtil det slikker helt ned paa Sneen med Tungespidserne, og det blir lyst, saa man et Øieblik skjelner klart omkring sig ... [v27](#)

Der lever som en Rædsel i Skumringen.

Gjennem det uvisse flimrende Halvlys, der lader Snevidden staa frem og svinde i underlig farvede Fortoning af Ildskjær, forvirrende fjernt og nær, glider der snare Skygger, høres der i Stilheden eiendommelige Raab, Echo af gjøende Hunde ...

Disse Takker, som med ét viser sig mod Horizonten i sælsom Belysning over Snehøiden, er Rensdyr. Det, som stryger saa skyggeagtig nedover, er Finnen [k23](#) paa sine Ski. Det gjaldende, raabende, leende, skjeldende, glammende Liv borte i Bakken er en Finneleir.

Her lever dette lavstammede [k24](#) Nomadefolk med de mongolsk-skjæve Øine, brede Kjaker og krumme Bén, med de mørkøiede kloge Ansigter og rappe Tunger, som taler et saa blødt og gennem en tusenaarig

Udvikling saa rigt nuanceret Billedsprog, hvori Hjertet finder saa overraskende fine poetiske Udtryk.

[116] I de tause Nætter – med Stjernehimlen og Nordlyset over Dalrevnen –, ^{v28} er der i Kulden saa stille, at Lyset brænder i fri Luft, og Dønningen høres som svag Torden fra Ishavet i femten Miles Distance.

Til andre Tider hvirvler Fjeldplateauet sig op i vildt, mørkt, snefygende Uveir af ubeskrivelig Voldsomhed. Rensdyrene tyr i Ly af Fjeldvæggen eller søger at berge Livsvarmen under Sneen.

Her, – til Stensletten mellem Norge, Sverige og Rusland, – er nu dette Folk væsentlig indskrænket, som engang antagelig reiste sine Telte og Gammer og vogtede sine Renhjorder udover alle Fjeldstrækninger lige ned til det sydlige Norge. Deres Territorium er blet afknappet, stadig mindsket som Indianerens.

Men Lappen er ikke som sin røde Bror i Amerika det absolut dødsdømte Offer for Civilisationen. Paa Fjeldvidden holder han sig med en vis Akkomodationsevne ^{k25} for sin Stenalder-Civilisation. Han har ombyttet Buen og Pilen med Riflen, Flintekniven, Bénsynaalen og Dyresenen med engelsk Staal og Naalesytøi og Traad, hvormed hans blaa Vadmel- eller tætte Renskindskufte udstikkes og broderes. Sit eiendommelige varme, for Skien indrettede, Fodtøi, Komagen ^{k26} og Renskallen oparbejder han og sælger til Landhandlerne nede ved Finmarkskysten ved Siden af Renstegen og Vildvareskind ^{k27} lige til af den dyrebare Sølvræv og Hermelinen.

Lappernes Slæde, Pulken, med Kjørerenen for, danner endnu i den ni Maaneders Vintertid det uundværlige Kommunikationsmiddel i det vidstrakte Territorium fra botniske Viken, Varangerfjorden og Hvidehavet ^{k28} til Fjordene ved Finmarkskysten. Han, Nomaden, er her det nødvendige Mellemed, og Civilisationen opretholder, hvad den har Brug for. Uden Lappen og hans Ren var Post- og Reiseruter stængte over store, vidtløftige Indlandsvidder.

Lappen har forsaavidt sin *raison d'être*. ^{k29}

Og der, hvor Renholdet ikke længere strækker til at ernære ham, og Mangelen paa Renmose sætter sin Grænse for hans Levevei som Nomade og Fjeldfin, gaar han over til at leve som Bonde af en Jordlap og af Fiskeri ude ved Havet.

Til den uforholdsmæssig høie Procent af Livstab ved de rige Vinterfiskerier paa Finmarkskysten afgiver ogsaa Lappen sin store Kontingent. Et Par mørke Punkter sés at drive for Strømmen gennem Sundet, skylles af Bølgerne som dukkende sorte Sjøfugle, – det er en ude ved Havet forlist og druknet Finlap, som flyder med Benene iveiret. Luften i hans ved Ankelen sammensnørede Fodtøi, Komagerne, bevirker Stillingen. Under Kampen for Livet derude flyder han længe paa Pæskan, ^{k30} indtil den gennemvaad forvandler sig til den tunge Dødvægt, som drager ham under.

Egentlig Sjømand blir han ikke. Nordlændingen paastaar, at han ror, som han snakker, med korte Aaretag og smaahakkende – paa fruentimmervis; men ingen nægter ham baade Mod og Duelighed i Bedriften.

Blodblandingen med dette mørkøiede Naturfolk har uomtvistelig været en af de Kilder, der har tilført Nordmanden hans rige Fond af Fantasi og varm Farve gennem de tusen Aar, hvori det har levet som hans

undertrykte og jagede, men altid underlig erotisk dragende Slegfredviv,^{k31} – langt, langt længere tilbage under Folkekrigen end til Snefrids og Gunhild Kongemoders Dage.^{k32}

Dette vigende, svindende Folk med Nordlysets dæmrende Mystik i Sindet har stadig skudt Pile paa Flugten, – Dødspile med Flinteod i Skjul bag Stenen, Ganpile,^{k33} Troldomspile, Elskovspile ... Selv et Fantasifolk, har det tændt Fantasi hos sine Forfølgere og traadt dominerende baade rædsels- og længsels-vækkende^{v29} ind i deres Sind. Norges Historie er, saa at sige, fyldt af disse hemmelighedsfulde Troldomsruner og hypnotisk virkende Indflydelser – fra Kong Harald, som sad fjetret i tre Aar over sin døde Finnepig, ^{k34} til disse Sagn nær opimod vort Aarhundrede om Præste- og Fogeddøttre, der forlod Hjem, Civilisation og alt for at flygte ind paa Finmarksvidden med Finnegutten, som kom farende ned til Handelsstedet paa Ski og med slige bløde, rige, barnslig poetiske Udtryk kaldte hende for sin «hvide Rype», sin «Snetiting»,^{k35} – udmalte al sin eventyragtige Herlighed derinde paa den Fri Vidde og drog hende ind i sit Liv.

Kan Lappen saaledes siges til en vis Grad at have vundet sig erotisk ind i det norske Folks Blod og Aandskarakter, spiller en anden Fantasimagt, Trolddommen, en ikke ringere Rolle under hans Stammes Tilværelseskamp. Han har vidst at udbrede den mystiske Frygt og bruge den som Skjul og Dækning, tildels ogsaa som Vaaben.

[117] Levninger af hans gamle Gudsdyrkelse tør endnu ikke helt være udryddet. Underlig formede Stenblokke inde paa Fjeldvidden – et menneskelignende Hode med en Sneskavl eller blaagrøn Issvul som Skjæg – hans Fædres Afguder, – faar nok endnu ét^{v30} og andet Offer; og underlig formede Forbjerge paa Kysten som de to «Finkirker» ved Kjøllefjord, det 840 Fod høie Tanahorn paa Østsiden af Tanafjorden og «Klubben» i Varanger er gamle berygtede Offerpladse.

Sydost om *Vardø*, hvor Civilisationen alt fra det trettende Aarhundrede har haft sin nordligste Fæstning, Vardøhus, ligger det helt fra Oldtiden bekjendte *Dumbofjeld*, der i Middelalderen fra at være lappisk Tilbedelsesplads fik sit vidtudbredte mystiske Ry som Forsamlingsplads for al Troldom.

«Sarakkadaaben»^{k36} har vistnok ogsaa i dette Aarhundredes første Halvdel gaat for sig i mangt et Fjeldfintelt ved Siden af den kristne i Kirken, og Runebommen^{k37} med sit af Billeder og Tegn rundt om bemalede Trommeskind afslører nok endnu et og andet Sted Fremtiden.

Og «Ganfinnens»^{k38} Kunster hører neppe til det forsvundne. Under Trommelyden af Runebommen og en eiendommelig skiftende Sang, «Jøiken»,^{k39} bringes han i ekstatisk Tilstand ... hans Aand er farende ud af Legemet, saa kun «Skindmudden»^{k40} ligger igjen», og han sér uhindret af Tid og Rum det, hans Viljekraft saadan med yderste Anstrengelse har samlet sig paa; han véd som den grønlandske Angekok,^{k41} hvad der foregaar langt borte.

Ganfinnen har ogsaa andre Kræfter, han kan gi Bør, udsende Uveir, anstifte Ulykker, vise igjen, – og endelig – den egentlige rigtige store Troldmand, den i hvert Slægtled sjeldne og enestaaende Besværger, – udsende «forflyvendens Gan»,^{k42}

Ganfluen^{k43} rammer, svir Græsset under sig paa sin Vei over Bygd og Land did, hvor den bærer sit Ulykkesærinde. Den skal ha Skikkelse af en stor Humle eller Flue, og Ganlappen^{k44} bærer den i Hiten^{k45}

sin.

Kyndigheden i den egentlige «Ganfingjerd»^{k46} har altid kun været i enkelte, særlig begavede Individens Eie. Den har fra umindelige Tider været Gjenstand for Undervisning fra Far til Søn inden en enkelt Klasse. Indtil for tyve Aar siden skal, – heder det, – *Jokmock* i svensk Lapmarken have været Hjemmet for en saadan Indvielsens Skole.

I den lange Vintertid lever Lappen paa en Maade som fastboende i Lappebyer, medens Renhjorderne vogtes oppe i den vilde Fjeldmark, hvor de skraber Mosen frem med Hornene.

Kan hele Lappebyen, Mennesker og Hunde, ved Nattetid jages op ved det Forfærdelsens Raab, at der er Ulve i Renhjorden, eller maa Lappen under sin urolige Vogterfærd i det orkanagtig flygende Veir lade sig begrave i Sneen, saa at kun Skistaven rager op af Skavlen, saa fører han ogsaa i denne Tid sit andet roligere og med det øvrige Folk mere sambundne^{v31} Liv ned imod Bygden. De har sine Kirkedage med Barnedaab, Konfirmation og Vielser, hvori de i sine Pulke farer, «Raide»^{k47} paa Raide», nedover Dalstrøgene med de røde Huer som en broget, livligfarvet Snor imod det snehvide Landskab, forsvindende mellem Bakkerne og atter visende sig.

Det er halvt den fastboendes Vinterliv baade dernede paa Kirke- og Handelsstevnet og hjemme i de rygende Gammer, hvor de optrakkede Sneveie ligger som Gader fra Indgang til Indgang.

Saa kommer – mellem 16 og 20 Januar, – den store almindelige Festens Dag, da Solen igjen for første Gang viser sig over Horizonten.

Det er et Glimt, en bleg Glød af Overranden^{k48} og et rødgult Skjær blinkende her og der paa Skaraen^{k49} eller pludselig illuminerende en rimet Bjerketop.

Og Lappen hilser, som tændes der en ny Livets Gnist i Hjertet paa ham, – Solen, Varmen, det gjenkommende Aar! Han véd, den blege Glød der lavt nede i Horizonten vil bli større og større, smelte Snebjergene om ham med tiltagende Magt, Dag for Dag straale og varme og vække til Liv, – indtil han igjen staar midt i den glitrende, dag- og nattelyse, hede, af Vækstkræfter og Frodighed struttende, duftfyldte arktiske Sommer.

Da sidder han, – farverig som altid baade i Sind og i Skind, – i den firkantede Sommerhue og sin med stærke blaa, røde, gule og grønne Kulører kantede lette Kufte af Vadmel – foran Teltet nede ved en af Finmarksfjordene, hvor han lader Renen drikke Sjøvand. Hundeglammet gir Echo i den lydhøre Aften, og den mørkøiede Finnepige staar i Skjæret af Kvældsolen og maler Renen ...

[118] Den lange sneflygende Vinters Rædsel er glemt. Lappens lette barnlige Sind lever i Øieblikket, – og nu leger og skifter Midnatssolens Eventyr for ham der udenfor i Havbrynet, hvor Tinder og Høidedrag reiser sig og synker, tændes og slukner i violet Gyldenskjær, Sjøer og lange Vasdrag pludselig blinker frem og blir borte i de uendelige Farveovergange, og Sjøfuglene seiler gjennem Luftens Hildringer indover en anden Fjeldmark der i Skyerne ...

Midnatssolens Leg i Sommernatten er blot det modsatte af Nordlysets mørkt luende i Vinterkvælden; – og Finlappens Liv henleves i den hemmelighedsfulde Stemning mellem de to Undere.

Og inde paa de hemmelighedsfulde Ødestrækninger truer Fjeldviddens store Pan i den jernklædte Kjæmpe «Stallos»^{k50} Skikkelse, – det fantastiske Angstens Billede, som gjennem Tiden har afsat sig i Finlappens Sind. Her har han en hél Krigshistorie i Blodet med underlige Sagn om farefulde Kampe og Hændelser og overstandne Farer, hvorfra kun hans yderste anspændte Snarraadighed og Kløgt har kunnet frelse ham. I disse Stallo-Sagn har Frygten for de røverske Naboer, Tschuderne,^{k51} snoet sig underlig sammen med selve Naturangstens Billeder.

Og over disse uendelige Ødevidder, – engang til og med over hele Halvøen Kola, – har Nordmanden været den souveræne Herre, som har hævet «Finneskatten»^{k52} fra Alders Tider. Og her er endnu det Sprogblandingens Gebét, hvor Europa og Asien mødes i et mangfoldig broget Folkeliv, og russisk, kvænsk, lappisk og norsk klinger én om Ørene.

Den blonde, slanke, blaaøiede Kvæn er en fra Finlappen aldeles modsat Karakter. Klar i Tanken, seig og staalsat i Forsættet, griber han myndig om sig, hvor han kommer, og indsætter helst sin egen Vilje til Lov. Her i Grænsedistriktet mellem den øvrige, tildels af Klimaet svækkede Befolkning faar han noget ved sig af den indtrængende Erobrer. Idealistisk anlagt, med det asiatisk flade, kjævestærke, energiske Ansigt, gjør Kvænen som ung ofte Indtrykket af noget særlig evnefuldt. Men netop hans til Envished udprægede Viljestyrke hindrer ham i Udviklingen. Utilgjængelig for Paavirkning knytter Kvænen ligesom Viljeknude for sig og er ved en tidlig Alder som oftest alt det, han kan blive, en myndig opgjort, klar Kraft, – en færdig Mand. Men det livfulde, som var over ham, da han med sin unge Racekraft kastede sig ind i Konkurrencen, – er der ikke mere.

Den lille svage Finlap derimod er en ydmyg Mand; han véd, at Omgivelser og Forhold altid er hans Herre, og at det gjælder at forstaa og bøie og vinde sig ind og ud af dem for at kunne føre sin Livsstrid. Og Lappens bløde modtagelige Gemyt lærer og lærer og tar Erfaringer; – han er, saa at sige, Naturalisten af de to. Han udvikler sig med en stadig Tilførsel af Indtryk, – og er paa sin gamle Alder inden sit Aandsomraade den kløgtige, snart og vart om sig skuende, paa Raad opfindsomme Mand, der har gjort «Finnelist» til et Ordsprog.

Kvænen bruger Øksen, indtil han siger,
Finnen sender Pilen, mens han viger. –

– Fra Alders Tid har Russerne i sine østerlandske Vadmelskaftaner, Huer, lange Støvler og Krucifixet om Halsen faret langs Norskekysten med de eiendommelig byggede tremastede «Lodjer»^{k53} og tusket Fiskevarer for Rugmel og Klaverdug^{k54} fra Archangelsk og Kola. Denne Handelstrafik i Grænseegnene har sin lange Historie, – fyldt med Frasagn om Overgreb, Plyndring og Mord i tidligere mørke, lovløse Tider.

I Kahytten ved Murovnen, «Pjætsckaen»,^{k55} hænger Helgenbilledet, – St. Nikolaus, som skal gi heldigt Veir, Bør og alt godt, – med brændende Lys foran. Deres Nationaldrik, Theen, damper fra Samovaren af blinkende Messing; og – særlig musikalsk, som de er, – hører man Besætningerne paa Havnepladsene synge flerstemmigt sine melankolske Hjemlandssange i de lyse Aftener og Nætter.

Deres nationale Liv og græsk-katholske religiøse Skikke fører de som den mægtige Nations Børn trygt med sig, – og en russisk Begravelse i den fremmede norske Jord har med de usædvanlige Ceremonier sit eget underlig^{v32} høitidelige Præg. Man føler, det er det store Folk, som eier en Femtepart af Jorden, der

indvier den Plet, hvor en af dets Sønner ligger, til hellig ukrænkelig russisk Jord under St. Nikolaus's og Czarens Skjold. –

Litteratur

ADK = *Af Dagens Krønike. Maanedskrift for litteratur, kunst og politik* 1889. Utgitt av Peter Nansen. København: Schubothe

Brandes, Georg og Edvard Brandes 1941. *Brevveksling med Bjørnson. Ibsen. Kielland. Elster. Garborg. Lie. Bind II*. Utgitt av Francis Bull. Oslo: Gyldendal

Friis, J. A. 1871. *Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn*. Christiania: Alb. Cammermeyer

Garborg, Arne 1925 [1893]. *Jonas Lie. En utviklingshistorie*. Kristiania: Aschehoug

Gujord, Heming 2004. *Juving og medmenneske. En kontekstuell tilnærming til Olav Duuns Juvingfolke*. Dr. art.-avhandling, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen

Hestmark, Geir 1998. «En nasjonal-evolusjonær katekisme» I: Johnsen og Berg Eriksen 1998, s. 708–716

Johnsen, Egil Børre 2003. *Fola, fola Blakken. En biografi om Nordahl Rolfsen*. Oslo: Andresen & Butenschøn

Johnsen, Egil Børre og Trond Berg Eriksen 1998. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*. Bind I: 1750–1920. Oslo: Universitetsforlaget

Juleroser. Nordisk juleblad 1891. København

Juleroser. Nordisk juleblad 1903. København

Kringsjaa 1900. Vol XV. Utgitt av Chr. Brinchmann. Kristiania: Olaf Norli

Lie, Jonas 1902–1904. *Samlede Værker*. Folkeutgave. Bind I–XIV. København: Gyldendal

Lie, Jonas 1920–1921. *Samlede digterverker*. Standardutgave. Bind I–X. Tekstrevisjon ved Paula Berg.

Kristiania/København: Gyldendal

Lie, Jonas 2009. *Brev 1851–1908*. Bind I–III. Utgitt av Anne Grete Holm-Olsen. Oslo: Det norske språk- og litteraturselskap/Novus

Midbøe, Hans 1964. *Dikteren og det primitive*. Bind I: *Jonas Lies ungdom*. Oslo: Gyldendal

Midbøe, Hans 1966. *Dikteren og det primitive*. Bind III: *Jonas Lies mesterskap*. Oslo: Gyldendal

Nansen, Fridtjof 1961. *Brev*. Bind II: *1896–1905*. Utgitt for Nansenfondet av cand. philol. Steinar Kjærheim. Oslo: Universitetsforlaget

Nordisk Tidsskrift för vetenskap konst och industri 1910. Utgifven af Letterstedtska Föreningen. Stockholm: Wallström & Widstrand

Nylænde. Tidsskrift for kvindernes sag. Nr. 12, 15. juni 1900. Udgivet og redigeret af Gina Krog. Kristiania

Otnes, Per 1970. *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax

Rolfsen, Nordahl og Erik Werenskiold (red.) 1900. *Norge i det nittende Aarhundrede*. Kristiania: Alb. Cammermeyer/Centraltrykkeriet

Rolfsen, Nordahl og Erik Werenskiold 1914. *Norge 1814–1914. Øket folkeutgave av Norge i Det XIX aarhundrede*. Kristiania: Alb. Cammermeyer

Sars, J. E. 1957. *Brev 1850–1915*. Utgitt med innleiing av Halvdan Koht. Oslo: Gyldendal

Schulstad, Olav. 1907. *Geografi*. Kristiania: Alb. Cammermeyer

Stenseth, Bodil. 1998. «Folkelige tekster for en hel nasjon» I: Johnsen og Berg Eriksen 1998, s. 544–562

Stockfleth, Nils Vibe 1848. *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge*. Christiania: C. A. Dybwad

Tufte, Torbjørn 1972. *Villmarksliv med Per fra Lappoluobbal*. Oslo: Grøndahl & Søn

Tönsberg, Christian 1874. *Norge. Illustreret Reisehaandbog*. Christiania: Utgiverens Forlag/H. Tönsbergs Bogtrykkeri

Aaslestad, Petter 1992. *Dømt til kunst. Jonas Lies romaner 1884 –1905*. Oslo: Universitetsforlaget

Aviser

Dagbladet 3/12 1909

Lofotposten 24/12 1937

Trondhjems Adresseavis 10/12 1909

Manuskripter

Det Kongelige Bibliotek NKS 1839 [189] folio

Nasjonalbiblioteket Brevs. 16

Nasjonalbiblioteket Brevs. 76

Nasjonalbiblioteket Ms.fol. 701

Nasjonalbiblioteket Ms.fol. 4689 A:1:C. «Protokoll for Den norske Forfatterforening 1894»

Stortinget 1894 Dokument 118, «Fra Budgetkomiteen. Ang. Udgivelse af et Værk over Norge»

Ordbøker og leksika

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*, <https://naob.no/>

NRO = *Norsk riksmålsordbok 1937–1957*. Oslo: Aschehoug

OGNS = *Ordbog over det gamle norske Sprog 1954–1972*. Oslo: Juul Møller

SNL = *Store norske leksikon*, <https://snl.no/>

Wikipedia, <https://no.wikipedia.org>

Noter

- [n1](#). Nordahl Rolfsen var hovedredaktør for tekstene og Erik Werenskiold for illustrasjonene.
- [n2](#). Det må dog presiseres at «storbyene» er ytterst summarisk behandlet: Bare 40 av de totalt cirka 900 sidene blir dem til del. Dette ble det kompensert for da det kom en ny *Øket folkeutgave av Norge i det XIX aarhundrede* som jubileumsutgave i 1914; dér var «bylivet» viet flere kapitler.
- [n3](#). Bodil Stenseth skrev innledning til perioden 1890–1920 i Johnsen og Berg Eriksen 1998.
- [n4](#). Alle brev-sitatene fra Jonas Lie er hentet fra Anne Grete Holm-Olsens utgave i tre bind (2009).
- [n5](#). Brev fra Henrik Ibsen 4/11 1892 til «Herr kunsthändler J. C. Stochholm, København»: «Som svar på Deres venlige forespørgsel må jeg desværre meddele at jeg ikke ser mig i stand til at levere noget bidrag til det påtænkte illustrerede værk 'Norge'» (NB Brevs. 16, nb.no: URN:NBN:no-nb_digimanus_147640).
- [n6](#). Brevet fra Kielland til «Hr. Kunsthändler J. C. Stockholm [sic]» er udatert, men sannsynligvis fra september 1890: «Jeg kan ikke give Dem noget Tilsagn om Medarbeide – ialfald ikke nu. Men i Oktober kommer jeg til Kjøbenhavn for længer tid; da vil jeg nøiere sætte mig ind i Værkets Natur og hvad der forlanges af mig, og da skal De faa besked» (NB Brevs. 16). Intet tyder på at Kielland senere skiftet mening.
- [n7](#). I brevet følger en setning til om portrettet som avdekker deler av datidens borgerlig sosiale kodemønster: «Det faar en æresplads paa hendes Portræt væg, og haaber vi paa ved leilighed ogsaa at faa Fru Evas at placere ved Siden».
- [n8](#). De to arbeidene Lie refererer til er skuespillet *Lindelin* (1897) og romanen *Faste Forland* (1899) (ifølge Holm-Olsen 2009, s. 1896). Konsekvent er Lie ikke: i 1890 hadde han tilbudt herr Stochholm bidrag både om Solør og om Petter Dass. Kan det ha vært utsiktene til det sjenerøse honoraret som fristet Lie til den gang «å la seg distrahere»? Vi vet jo at Lie gjennom nesten hele sitt forfatterskap slet med å betale ned den gjeld som han hadde pådratt seg etter voldsomme tømmerpekulasjoner på 1860-tallet. Det pekuniære var alltid vesentlig for ekteparet Lie.
- [n9](#). Interessant i så måte er en liten tekst i *Juleroser* 1903, under et bildeportrett av Jonas Lie. Der uttrykker han skuffelse over at tanken om et samlet Norden «brast». «Det er blevet mig mere og mere, som gror der et nyt Haab, en ny Tid, en ny Sol i Horisonten: – Tanken om Europas forenede stater, – the united states of Europa! [sic]» *Juleroser* 1903, upaginert). Intet mindre.
- [n10](#). Arbeidet han refererer til, er romanen *Faste Forland* (1899). Lie hadde brukt lang tid på å ferdigstille den. Det er vanlig å lese verket som delvis selvbiografisk, knyttet til Lies tidligere mislykkede forretningsvirksomhet (se Aaslestad 1992, s. 201ff). I brev til Hans E. Kinck beskriver Lie sitt ubehag ved prosjektet: «– er uendelig lettet ved at ha faat klarert undaf det Arbejde. Det er til dels min egen Livshistorie og som saadan pinlig at rippe op i» (brev fra Jonas Lie til Hans E. Kinck 6/12 1899, Lie 2009, nr. 1795, s. 1509).
- [n11](#). Også i Lie-forskningen er det mulig å finne tilsvarende vurderinger. Hans Midbøe (1966) går langt i å utrope «Et Hvaljag» til et av forfatterskapets mest sentrale tekster. Teksten peker både inn mot sentrale symbolfelt i hans ungdomsdiktning (s. 7) samtidig som den åpnet mot ny, stor diktning: «[D]enne intense skisse [står] utvilsomt som noe av det mest inspirerende, mest oppslagsgivende, for flere hovedverker i

Jonas Lies nittiårsdiktning» (s. 13).

[n12](#). Jonas Lies verker utkom første gang samlet som «Folkeutgave» ved dikterens 70-årsjubileum i 1903. Jonas Lie hadde, sammen med sønnen Erik, foretatt en revisjon av teksten til folkeutgaven. Samtidig ble en del av stoffet ordnet annerledes. De to samlingene *Fortællinger og Skildringer fra Norge* (1872) og *Otte Fortællinger* (1885) ble slått sammen til *Fortællinger og Skildringer*. Her finner vi nå – for første gang i bokform – «Et Hvaljag». I 1920–1921 kom den såkalte «Standardutgaven» av samlede dikterverker, med innledning av Valborg Erichsen og «Oplysninger og varianter» ved Paula Bergh. Bergh forklarer i forordet til «Oplysninger og varianter» at et «Et Hvaljag» tidligere hadde stått på trykk i tidsskriftet *Af Dagens Krønike*. Hun er tydeligvis ikke kjent med at *Juleroser* også hadde trykket teksten. I standardutgaven er oppbygningen av *Otte Fortællinger* identisk med førsteutgaven fra 1885. Etter *Otte Fortællinger* og før *Kommandørens Døttre* (1886) har så utgiverne plassert *Stemninger* og deretter *Tillæg* (uten årstall). Her finner vi «Et Hvaljag». I folkeutgaven følger «Sven Føyn og Ishavsfarten» rett etter «Et Hvaljag». Teksten om Føyn var første gang publisert allerede i 1870 (i *Folkevennen*) og inngikk i fortellingssamlingen fra 1872, og er plassert i første bind av standardutgaven.

[n13](#). Holm-Olsen har ingen kommentarer til brevet. Hun kan ikke ha kjent til Stochholms prosjekt.

[n14](#). Vilhelm Møller bistod Bojesen med utgivelsen av *Juleroser*.

[n15](#). Det har ikke vært mulig å finne belegg for at Garborg har tatt opp «juleroseriet» i Forfatterforeningen, slik Jonas Lie gjentatte ganger har henvist til i sin korrespondanse. Tvert i mot finner man i Forfatterforeningens protokoller at det refereres til julehefter som foreningen gir ut, forfattet av medlemmer, og som brukes for å bygge opp felles økonomi eller for å gi støtte til enkeltmedlemmer.

[n16](#). *Eventyr* kom med i et tilleggsbind til «Mindeutgaven» 1908–1909 og inngår i det tiende bindet av standardutgaven fra 1920–1921.

[n17](#). «intern fokalisering»: fortellerinstansen er plassert innenfor fiksjonsuniverset på ett bestemt sted hvorfra han observerer. Motsatt: «ekstern fokalisering» eller «null-fokalisering» der utsagn ikke kan bestemmes å komme fra et bestemt punkt innenfor det fiktive universet.

[n18](#). se Aaslestad 1992, s. 96

[n19](#). Gujord refererer til teksten i *Eventyr*. Han synes ikke å være klar over *Norge i det nittende Aarhundrede*. Gujords positive holdning til teksten virker å være sammenfallende med Hestmarks (se ovenfor).

[n20](#). Se Aaslestad 1992, s. 54f.

[n21](#). Holm-Olsen opplyser i kommentar til brevet om Nils Vibe Stockfleth (1787–1866): «S. har bl.a. utgitt følgende bøker: *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge*, 1848; *Bidrag til Kundskab om Qvænerne i Kongeriget Norge*, 1848; *Dagbog over mine Missionsreise i Finmarken*, 1860» (2009, s. 1712). Ludvig Kristensen Daa (1809–1877) foretok i 1867 en reise sammen med J. A. Friis til Finnmark, russisk Karelen og Finland: «Hans *Skisser fra Lapland, Karelstranden og Finland*, 1870, var også trykt i *Aftenbladet*, 1870» (sst.).

[n22](#). Sitatet er fra «Oplysninger og Varianter» ved Paula Bergh i standardutgaven.

[n23](#). I en anmeldelse av Carl Schøyen: *Viddenes Folk*. Formuleringen er gjentatt så sent som i 1970: «Det er et gammelt munnhell i Finnmark som sier at 'kvenen bruker øksen til han siger, finnen sender pilen mens han viger» (Otnes 1970, s. 146).

[n24](#). For ordforklaringer: se notene i tekstutgaven.

[n25](#). I epost til undertegnede 3/4 2019 fra førstemanuensis Elisabeth Utsi Gaup.

[n26](#). Finmarkshval] *rettet fra*: markshval (*trykkfeil*)

- [n27](#). røgrullende] *rettet fra*: rogrullende (i tråd med ADK, originalmanus og standardutgaven)
- [k1](#). Respit] utsettelse, frist (NAOB)
- [k2](#). Guanofabrik] *Guano*: gjødsel av tørket fiske- eller hvalavfall (NAOB)
- [k3](#). Kirkøen] Den eldste bebyggelse i Vadsø lå på den egentlige Vadsøya (tidligere også kalt Kirkøya), som er skilt fra fastlandet av et 750 meter bredt sund (SNL).
- [k4](#). Hvalfiske] betegnelsen viser til at hval før ble regnet som fisk (NAOB)
- [k5](#). Spol] (eller: *Spord*) hale (NAOB)
- [k6](#). Sæt] (plutselig, kraftig) hopp, sprang eller bevegelse; byks (NAOB)
- [k7](#). bakkende] *bakke*: bevege seg bakover (NAOB)
- [k8](#). Bredfokken] råseil som galeaser og mindre fartøyer fører i rom vind (NAOB)
- [k9](#). Bakken] halvdekk forut på åpen båt (NAOB)
- [k10](#). asende] ståkende; støyende (NAOB)
- [k11](#). Alen] eldre lengdemål (i Norge = 0,6275 meter) (NAOB)
- [k12](#). Staurhenningen eller Vagnhunden] Jonas Lie skriver til sin potensielle oversetter Hans L. Brækstad: «Staurhenningen og Vagnhunden er Navnet paa to svære Havrovdyr, der sjelden fanges, Ifjor fangedes en oppe i Thronhjems Stift, hed det i Avisen. Man ved lidet om dem. Men de skal være større en [sic] Hvalrosser og sluge eller fortærer ialdfald Sælhunde. Almuen har saare mystiske Begreber om dem» (brev fra Jonas Lie til Hans L. Brækstad 20/1 1890, Lie 2009, nr. 1289, s. 1136). Hans Brækstad omtales av Holm-Olsen som «publisist og visekonsul» (s. 1943). Holm-Olsen kommenterer at både Staurhenningen og Vagnhunden er navn på spekkhogger.
- [k13](#). Havmanden] mannlig hav-vette tilsvarende havfrue (SNL)
- [k14](#). Dunderbøsser] gammel muskedunder (NAOB); grovt hånd-skytevåben fra 1800-tallet med kort, tykt metalløp av ca 25 mm kaliber (NRO). *Dunderbøsse* forekommer i de fleste eksempler i aviser og bøker med «gammel» som fast epitet. I folkelig, familiært eller gammeldags bruk: stort og uhåndterlig gevær (NRO).
- [k15](#). Perkussionslaase] etterfølgeren etter flintlåsen som avfyringsmekanisme for skytevåpen. Perkusjonsvåpen ble faset ut til fordel for våpen med patroner med tennhetter i på 1860-tallet. (Wikipedia)
- [k16](#). Hvalsfen] hvalbarde (NRO). Wikipedia forklarer nærmere: «Bard eller barde, også kalt hvalbarde og hvalbein, er en benlignende substans som ligner en hårkam og består av proteinet keratin og mineralet hydroksylapatitt. Bardehvalene er de eneste dyrene på kloden som har utviklet barder. Bardene sitter eller henger ned fra overkjeven på dyret og kan minne om en hårkam.»
- [k17](#). Finhval] stor hval i finnhvalfamilien med hode som er lyst på høyre side, mørkegrått på venstre side (NAOB)
- [k18](#). indbugseret] *innbukserer*: *bukserer*: slepe frem ved hjelp av et annet fartøy (NAOB)
- [k19](#). Kjæmpespol] jf. note ved «Spol»
- [k20](#). Luffen] I brev til Hans L. Brækstad forklarer Lie: «'Luffen' paa Hvalfisken er det samme som dens Finner, men fordi de er saa læderaktig svære og plumpe kaldes de hos oss for 'Luffer'.» (brev fra Jonas Lie til Hans L. Brækstad 20/1 1890, Lie 2009, nr. 1289, s. 1136)
- [k21](#). Og det ... Jernkloen] Jonas Lie skriver til Edvard Brandes 7. januar 1890: «Og at De syntes om Hvalen i 'Af Dagens Krønike' glædede mig; den var sandt at sige skaaret ud af mit eget Spek ikke saa langt fra Hjertet, og Fremstillingsmaaden er et Eksperiment, – som jeg har undrets paa, om det lykkedes at faa det til at gribe ogsaa andre» (G. og E. Brandes 1941, s. 306). Midbøe relaterer utsagnet om å være skåret

ut av eget spekk til en krise knyttet til Lies eget forhold til Sven Foyn. Lie har fått nyss om at Sven Foyn og hans krets har omtalt ham over tid i svært nedlatende og injurierende ordelag (dette fremkommer i et brevutkast [1186] som nok aldri har blitt sendt). Parallellen mellom den sårede hvalen og den sårede Jonas Lie er slående: begge har de blitt lemlestet av Sven Foyn.

[k22](#). esserødt] esse: ildsted med kunstig trekk til oppheting av emner som skal bearbeides ved smiing (NAOB)

[k23](#). Finnen] Jonas Lie bruker avvekslende «finne» og «lap» gjennom hele teksten. Dette var vanlig i samtiden. I en geografibok for lærerskolen fra 1906 beskrives befolkningen på følgende måte: «Finmarken har en broget befolkning. *Nordmændene* utgjør bare velsaa halvparten; de øvrige er *finner* og *kvæner*. / *Finnerne* (lapperne) er et mongolsk folk, som for over tusen aar siden er indvandret østfra. [...] Nogle af dem driver renavl og rypefangst: [...] (*fjeldfinner*). Men de fleste er fastboende ved kysten eller elvene (sjøfinner, elvefinner) og driver de samme næringsveie som nordmændene.» (Schulstad 1907, s. 287)

[k24](#). lavstammede] NAOB oppgir to betydninger av ordet, den første om trær og busker: «som har lav stamme». Den andre sies å være «muntlig, spøkefullt om person»: «som er lav, har korte ben». I datidens litteratur finnes det noen få eksempler på denne sekundære betydning, men da kun om enkeltindivider og ikke om et helt folk, som i dette eksemplet.

[k25](#). Akkomodationsevne] evne (hos dyr og planter) til å lempe seg etter forandrede livsforhold (NRO). Ordet er ikke belagt i NAOB, derimot *akkomodere*: tillempe; tilpasse; avpasse; bringe i overensstemmelse (med)».

[k26](#). Komagen] hælløs sko laget av reinskinn (NAOB)

[k27](#). Vildvareskind] *Villvare*: skinn/pels av ville dyr (NAOB)

[k28](#). Hvidehavet] Kvitsjøen

[k29](#). raison d'être] (fr.) eksistensberettigelse (NAOB)

[k30](#). Pæskem] plagg av reinkalvskinn med hårene ut, brukt især av samer (NAOB)

[k31](#). Slegfredvivi] *Slegfred*: frille, elskerinne (NRO)

[k32](#). Snefrids og Gunhild Kongemoders Dage] Snøfrid Svåsedatter var en av Harald Hårfagres koner. Gunnhild «Kongemoder» var gift med Eirik Blodøks og mor til Eirikssønnene. (SNL/Wikimedia)

[k33](#). Ganpile] pil som blir skutt av person som kan gande, og som skal kunne drepe eller føre sykdom over den som treffes. *Gand*: trolldom, magi utøvet særlig hos samene. (NAOB)

[k34](#). Kong Harald ... sin døde Finnepike] I Harald Hårfagres saga (*Heimskringla*, kapittel 25) fortelles det at kongen satt over Snøfrids døde kropp i 3 år: «[Kongen] sørget over at hun var død, og alle folk i landet sørget over at han var gal».

[k35](#). Snetiting] snøspurv (NAOB)

[k36](#). Sarakkadaaben] *Sáráhká*: (samisk) kvinnelig, hjelpende og beskyttende gudevesen som tenkes å bo ved eller under ildstedet (NAOB). Blant annet omtalt av Nils Vibe Stockfleths *Bidrag til Kundskab om Finnerne i Kongeriget Norge* (1848); et verk som Jonas Lie kjente godt til.

[k37](#). Runebommen] samisk dekorert tromme (NAOB). Omtalt blant annet i J. A. Friis' *Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn* (1871).

[k38](#). Ganfinnens] *gandfinn*: tryllekyndig same (NRO)

[k39](#). Jøiken] joiken

[k40](#). Skindmudden] *mudd*: (gammel, slitt) pesk (NAOB); finnepels (NRO)

[k41](#). Angekok] medisinnmann hos inuitene, tilsvarer den sibirske sjaman (SNL)

- [k42.](#) forflyvendes Gan] fast uttrykk som også finnes i blant annet trivillitteratur på 1930-tallet.
- [k43.](#) Ganfluen] trollflue utsendt for å bringe ulykke over et menneske (NAOB)
- [k44.](#) Ganlappen] foreldet, oppfattes nedsettende (NAOB)
- [k45.](#) Hiten] gammel skinnsekk (OGNS)
- [k46.](#) Ganfingjerd] *gjerd*: arbeid, fremferd (NAOB)
- [k47.](#) Raide] rekke av arbeidsrein med pulker eller sleder, bundet sammen, slik at de går etter hverandre (NAOB)
- [k48.](#) Overranden] øverste rand (NRO). NAOB definerer «rand» som linje, kant som danner avgrensning, omriss, kontur av noe.
- [k49.](#) Skaraen] (dial.) skaren (NRO). Jonas Lie bruker formen «skara» også i andre verk (som *Gaa paa*).
- [k50.](#) Stallo] et overnaturlig vesen i samisk tradisjon, opptrer ifølge SNL i to former: «1) En utsending, ofte en dauing, som noiaden maner frem for å skade eller drepe sine fiender. En mengde sagn og memorater forteller om denne form for stallo; 2) Et vesen i menneskeskikkelse, men større og sterkere enn folk. Denne stalloen finnes i mange sagn og eventyr. Han er et slags troll, er menneskeeter og stjeler småbarn, og han er også fører for en merkelig raide, som kjører med mus eller lemen, og som ved juletider besøker teltplassene og krever gaver.»
- [k51.](#) Tschuderne] *Tsjude*: person som tilhører en av flere finsktalende folkegrupper (NAOB)
- [k52.](#) Finneskatten] skatt finnene (samene) i vikingtid og middelalder måtte avgi til stormennene i Hålogaland, og senere også til de norske kongene, ble betalt i pelsverk, fjær, skinn fra sel og hvalross eller andre former for naturalier (SNL)
- [k53.](#) Lodjer] primitivt russisk elvefartøy eller kystfartøy, bl.a. brukt av pomorene i Nord-Norge (NAOB)
- [k54.](#) Klaverdug] en type seilduk av finere kvalitet (NAOB)
- [k55.](#) Pjætsckaen] *Pjetska*: stor russisk ovn, ikke belagt i ordbøkene, men brukt i Anja Øverdahls *Hitler, Stalin og lille Anja* (2009)
- [v1.](#) Af alle Hvalarter ... det store] Dette første avsnittet er så godt som helt identisk med første avsnitt i «Sven Føyn og Ishavsfarten» som første gang stod på trykk i *Folkevennen*, Kristiania 1870 (bd 19, nr. 6: 542–549). Hans Midbøe kaller teksten en «journalistisk og folkeopplysende tekst» (i *Dikteren og det primitive*, bind I. *Jonas Lies ungdom*, 1964, s. 135).
- [v2.](#) Det er dette ... Grønlandshval] Også dette avsnittet har nesten identiske formuleringer med «Sven Føyn...».
- [v3.](#) Fornylig blev ... Angriber] Denne mytiske forestilling om hvalen finnes ikke i «Sven Føyn». Med den etterfølgende midtsentrerte strek avsluttes så tillegget i *Juleroser*. I notene i det videre vil det kommenteres dersom det er avvik mellom *Juleroser* og teksten i *Af Dagens Krønike* (ADK).
- [v4.](#) tydeligere ...] Det er ikke punktum før ellipsetegnet (de tre punkter). Som i «Finmarksvidden» ser det ut til at ellipsetegn uten forutgående punktum er et grep som styrker den impresjonistiske fornemmelsen av sanseintrykket. I ADK er første av de tre punktene i ellipsetegnet plassert som et punktum: «tydeligere. . .».
- [v5.](#) fo'r] ADK har: «fôr»
- [v6.](#) Det var en ... prøve] Dette avsnittet er plassert tre avsnitt lenger bak i ADK og i standardutgaven (der det altså står foran avsnittet som begynner med: «Al Landkjenning længst afsyne»). Manusfragmentet (NB Ms.fol. 701) gjør her et meget langt hopp frem til «Frasagnet om Kampen med alle dens spændende Detaljer vil længe bevares på de Kanter...»
- [v7.](#) sé] ADK og standardutgaven har: «se»

- v8. Grundingerne] ADK og standardutgaven har: «Grundene». Andre steder i teksten benytter derimot alle versjonene «Grundingerne».
- v9. Bygden] ADK og standardutgaven har: «man...»
- v10. Øjne] ADK og standardutgaven har: «Øine»
- v11. Riffelkugler] senere i teksten brukes «Riflekugler», ADK og standardutgaven har konsekvent «Riflekugler»
- v12. Og nogetsteds] i originalmanus (KBK NKS 1839 [189] folio) åpner avsnittet med tankestrek
- v13. Veie] ADK, originalmanus og standardutgaven har: «Veje»
- v14. Manusfragmentet (NB Ms.fol. 701) ender her.
- v15. veiende] ADK og originalmanus har: «vejende»
- v16. Øine] ADK har: «Øjne»
- v17. udover ...] ADK har: «udover. . .» (altså punktum som del av ellipsetegnet); standardutgaven har: «udover. ...»
- v18. et Døgn – og en Dag] ADK og standardutgaven har: «ét Døgn» og i «én Dag»
- v19. Kroppen ...] ADK har: «Kroppen. . .» (altså punktum som del av ellipsetegnet); standardutgaven har: «Kroppen. ...»
- v20. af.] ADK har: «af. . .»; standardutgaven har: «af. ...»; originalmanus har: «af ...»
- v21. Kjæmpedyret] ADK har: «Kæmpedyret»
- v22. tilveirs] ADK og originalmanus har: «tilvejr»
- v23. Færøerne ...] ADK har: «Færøerne. ...»
- v24. inde mellem Skjærene!] ADK, originalmanus og standardutgaven har: «... inde mellem Skjærene sydpaa!»
- v25. Et Præludium] undertittelen mangler i det posthumt utgitte verket *Eventyr* (1909) og i standardutgaven
- v26. den øde finmarkske Stenvidde] *Eventyr* har: «den øde Finmarksvidde» (jf. innledningen)
- v27. sig ...] ikke punktum, bare ellipsetegn; denne eiendommelighet brukes seks ganger i teksten, alle i impresjonistiske øyeblikksbilder, noe som fremmer fornemmelsen av plastisitet og oppløselighet
- v28. Dalrevnen –,] komma utelatt i standardutgaven
- v29. længsels-vækkende] standardutgaven har: «længselsvækkende»
- v30. ét] standardutgaven har: «et»
- v31. sambundne] standardutgaven har: «sammenbundne»
- v32. underlig] standardutgaven har: «underlige»